

ADRIAN NECULAU, *Liderii în dinamica grupurilor*.

Colecția Psyché, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1977,

De curind a apărut în librării lucrarea lui Adrian Neculau, lucrare de psihosociologie a conducerii, pe care o semnalăm, ca o perspectivă psihosociologică a activității de organizare și conducere.

În ce rezidă nevoia de organizare și conducere socială? Aceasta este prima întrebare pe care și-o pune autorul când, în introducerea lucrării, justifică necesitatea perspectivei psihosociologice asupra activității de organizare și conducere. Răspunsul: „În natura socială a raporturilor umane” trimite nemijlocit la lucrările clasice marxist-leniniste. În monumentală sa operă, *Capitalul* Marx arăta că „Orice muncă nemijlocit socială sau colectivă, executată pe scară mai mare, are mai mult sau mai puțin nevoie de o dirijare, care să asigure armonizarea activităților individuale și să îndeplinească funcțiile generale care rezultă din mișcarea întregului organism productiv, spre deosebire de mișcarea organelor sale independente. Un violonist se dirijează singur, o orchestră are nevoie de dirijor” (K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 23, București, Edit. politică, 1968, p. 341-342). Concluzia pe care o trage de aici dr. Adrian Neculau merită să fie reținută: „Conducerea asigură stabilitatea sistemului social, funcționarea sa, îndeplinirea unui program de acțiune în vederea atingerii scopului propus” (p. 7).

Este conducerea socială — se întreabă în continuare autorul — o activitate care își are structura sa independentă de sistemul social, sau ea exprimă trăsăturile fundamentale ale orânduirii sociale, natura relațiilor de producție, sistemul de proprietate, caracteristicile claselor sociale și relațiile dintre ele. Materialismul dialectic și istoric afirmă legătura indisolubilă dintre conducător și masele populare, dintre structura procesului de conducere și structura de clasă a societății. În acest sens, în *Programul Partidului Comunist Român de fațărire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism* se subliniază: „Principiile conducerii științifice a societății socialiste țin de caracterul noii orânduirii” (p. 108). În psihosociologie raportul conducător/cadru social a dat naștere confruntării dintre teoria „trăsăturilor de personalitate” și teoria „situațională” a conducerii. Teoria „trăsăturilor de personalitate”

se revendică de la idealismul istoricului englez Thomas Carlyle (1795-1881), promotor al cultului eroilor, și în forma sa dogmatică susține că toți conducătorii — și numai ei — au caracteristici care le asigură conducerea, indiferent de situația socială concretă. Studiile devenite clasice ale lui R. Stogdill (1948), R. D. Mann (1959), A. K. Korman (1969) au relevat inconsistența teoriei „trăsăturilor de personalitate” a liderilor, arătând că, în literatura de specialitate, trăsăturile analizate (vîrstă, înălțime, greutate, inteligență, capacitate de decizie, originalitate etc.) au o corelație scăzută cu funcția de conducere. Inteligența, care are cea mai mare corelație cu conducerea, în jumătate din studiile analizate de A. K. Korman, de exemplu, nu evidențiază decât un coeficient de corelație nesemnificativ (+0,20). Alte trăsături au corelații și mai scăzute. Astfel de constatări îndreptătesc respingerea ca simplistă, științific nefundamentată, ideologie dăunătoare a teoriei „trăsăturilor de personalitate” a liderilor. A spune că: „devine conducător doar cel care are trăsături de conducere” este fără îndoială o tautologie.

Liderii în dinamica grupurilor, prin însăși titlul lucrării, marchează opoziția față de teoria trăsăturilor de personalitate. „Simplismul acestei teorii este evident” — afirmă dr. Adrian Neculau, arătând că, în spiritul acestei teorii: „Oamenii s-ar împărți în două grupe: pe de o parte ar exista indivizii care, în virtutea unor dispoziții născute, ar conduce în orice împrejurare, pe de altă parte aceia care, în orice împrejurare, devin subordonați, urmează pe primii” (p. 100). Poziția marxistă pe care se fundamentează lucrarea *Liderii în dinamica grupurilor*: „nu calitățile personale în primul rînd, ci natura grupului și situația concretă în care el este plasat, la un moment dat, determină apariția liderului” (p. 101) este foarte bogată în implicații psihosociale. Dr. Adrian Neculau sesizează orizontul creat de perspectiva marxistă asupra conducerii și, plasînd liderul în grup, realizează o adevărată monografie de psihosociologie a grupului mic. Analiza psihosociologică a grupului mic este impusă de „modelul de abordare a liderului” propus de autor, care por-

nește de la contextul social, ceea ce presupune integrarea liderului în grup și în organizație. Autorul subliniază cu deplină temei că: „În funcție de natura sa (calitatea membrilor, omogenitatea lor etc.) și de situația concretă, grupul facilitează ascendența individului de care are nevoie acum și aici, în acest context social-economic” (p. 13).

Originalitatea lucrării rezidă — după opinia noastră — tocmai în modelul de abordare a problematicei psihosociologice a conducerii și a personalității conducătorului, considerat a fi „unul dintre noi”, dar „unul mai bun decât noi”. Abordarea este contextuală și se bazează pe două axe: „natura grupului și situația concretă în care acesta este plasat” (p. 15). Conceptul de „grup” este mai clar definit decât în oricare din lucrările de psihosociologie publicate la noi. Desigur, este vorba de o sinteză a literaturii de specialitate (sinteză, nu juxtapunere): „grupul se constituie ca un ansamblu de persoane; aflate în interrelații; în vederea atingerii unui scop; și diferențându-se după funcții sau sarcini” (p. 46). Foarte interesantă mi se pare și rezolvarea pe care o dă autorul analizei conceptului de „dinamică a grupului”. Pornind de la etimologia termenului — pe tot parcursul lucrării, accentuând caracterul didactic al acesteia, dr. Adrian Neculau acordă o deosebită atenție terminologiei — se precizează identitatea termenilor „dinamică” și „ansamblul metodelor de acțiune”. Funcțiile grupului și procesele de grup sînt prezentate, invocîndu-se experimentele din literatura de specialitate, dar și experiența de cercetare proprie. Dr. Adrian Neculau este un statornic cercetător al psihosociologiei grupului mic. Lui îi datorăm o foarte interesantă încercare de utilizare a grupului de antrenament pentru învățarea socială. Este — dacă nu mă înșel — prima experiență de acest fel în psihosociologia românească. Din păcate, această experiență este doar amintită (p. 202), fără a fi prezentată pe larg, pentru ca procedeul să fie mai larg difuzat.

Subliniind caracterul istoric și de clasă al conducerii sociale, autorul ajunge firesc la întrebarea: care sînt trăsăturile specifice conducerii sociale în ordinea noastră socialistă? Participarea maselor largi de oameni ai muncii la elaborarea teoriei și la exercitarea practică a conducerii — ca trăsătură esențială a conducerii în socialism — rezultă, așa cum se specifică în lucrare, pe baza documentelor de partid, din dubla calitate a oamenilor muncii, de producători și beneficiari ai produsului social. Corelată cu această trăsătură, cunoaș-

terea științifică a realității sociale impune modalități specifice de exercitare a conducerii. Cadrul instituțional adecvat conducerii colective creat în țara noastră permite utilizarea potențialului creator al tuturor oamenilor muncii și în același timp face posibilă afirmarea unui nou tip de conducător, devotat ideilor nobile ale socialismului și comunismului, bine pregătit profesional, cu temeinice cunoștințe în domeniul organizării sociale. În acest sens, Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 10–11 februarie 1971 a hotărît crearea unui sistem național de pregătire a tuturor cadrelor de conducere a activității social-economice. „În stadiul de dezvoltare în care ne găsim, mersul înainte depinde în mod hotărîtor și nemijlocit — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu cu acest prilej — de calitatea și competența oamenilor, de capacitatea lor de a stăpîni mijloacele de producție mereu mai perfecționate, de priceperea de a administra bogățiile țării, avuția națională, de receptivitatea lor la tot ce este nou și înaintat, de puterea lor de a ține pasul cu progresul mondial” (Nicolae Ceaușescu, Cuvîntare la Plenara C.C. al P.C.R. din 10–11 februarie 1971, București, Edit. politică, 1971, p. 36).

Psihosociologia conducerii se înscrie tocmai pe direcția optimizării procesului de conducere; de aici și actualitatea lucrării *Liderii în dinamica grupurilor*, care, după părerea noastră, ar fi corespuns și mai deplin așteptărilor celor care, prin studiu individual sau prin forme instituționalizate, se preocupă de perfecționarea în domeniul conducerii și organizării sociale dacă, restringînd partea destinată istoriei problemei, ar fi accentuat caracterul aplicativ al cunoștințelor de psihosociologie și dacă ar fi renunțat la prezentarea unor elemente de amănunt nesemnificative și nespecifice realităților de la noi (exemplu cele nouă funcții ale conducerii după Naroux și Praet, caracteristicile biologice ale liderului), făcînd în schimb efortul de construcție a unei tipologii a conducerii izvorite din modelele conducerii socialiste.

Apreciînd însă lucrarea în ansamblu nu putem să nu subscrîm opiniei celei mai autorizate a personalității din domeniul sociologiei, academicianul V. Pavelcu, care în prefața lucrării afirmă: *Liderii în dinamica grupurilor* reprezintă o contribuție valoroasă, care corespunde imperativelor actuale ale societății noastre socialiste.

Septimiu Chelcea

H. Culea „Cunoașterea sociologică” București, Edit. Academiei, 1976

Există la unii cercetători din domeniul științelor sociale tendința de a se ghida în activitatea lor, după principiul „repetitio mater studiorum est”. Ei pornesc de la ideea că stăpînind o anumită sumă de cunoștințe limitată cantitativ, ordonarea sau combinarea mecanică a acestora e calea cea mai sigură pentru o gîndire „fecundă”. În planul științei însă, cînd acest bagaj de cunoștințe este prea sărac și recursul la ideile, tezele și formulările apărute în propriile studii anterioare devine „manieră de lucru”, rezultatul este o stagnare a științei, sau cum spune *Haralamb Culea* în ultima sa lucrare *, se întronează un climat al platitudinii, ostil desfășurării invenției și imaginației sociologice, ca și o depreciere a valorilor autentice în favoarea pseudo-valorilor și în consecință știința socială nu mai poate constitui „un protecl de gîndire călăuzitoare cu funcție de avangardă spirituală” (p. 117).

Printre cei care se integrează unei atare situații se numără, paradoxal, chiar autorul rîndurilor citate mai sus.

H. Culea pledează într-unul din capitolele „noi” sale lucrări pentru un efort de gîndire mereu proaspătă, care să excludă atît imitarea altora sau autoimitarea, sterile prin excelență, cît și repetarea necreatoare a unor adevăruri deja știute, oferind cîmp larg de acțiune așa-zisului „context de descoperire” în sociologie. Constatăm însă, apropos de „autoimitare” și „descoperire” că părți ale „C.S.”,

„V.S.” — 1, 1974

Cunoașterea sociologică: problema obiectivității ei

p. 48 — Problema epistemologică fundamentală a disciplinelor social-umane este cea privind obiectivitatea cu care sînt depistate faptele sociale și în consecință acuratețea cu care sînt formulate enunțurile referitoare la acestea.

Natura ideologică-științifică a cunoașterii sociologice conferă problemei enunțate o complexitate deosebită. Căci se cuvine elucidat în acest caz cum poate sociologul să fundamenteze ideologic necesitatea schimbării sau menținerii unei stări sociale anume etc. etc.

* H. Culea, *Cunoașterea sociologică. Considerații gnoseologico-epistemologice*. București, Edit. Academiei, 1976.

au mai văzut lumina tiparului, nu numai în periodice de specialitate, dar și în volume editate.

Pentru a concretiza maniera de lucru a autorului sus citat furnizăm, de la început cititorului neavizat cîteva exemple: 1. capitolul *Obiectivitatea cunoașterii sociologice* a apărut în „Viitorul social”, nr. 1, 1974, p. 48—57, cu titlul *Cunoașterea sociologică: problema obiectivității ei*; 2. capitolul al III-lea, *Sociologia ca știință socială: definiții, reia o bună parte din studiul apărut în volumul Sociologie generală. Probleme. Ramuri. Orientări* — coordonator: Miron Constantinescu, Edit. științifică, 1968, p. 43—75; 3. capitolul al 8-lea: *Dileme epistemologice. Statutul enunțurilor banale în sociologie*, a mai fost publicat în „V.S.”, nr. 4, 1972 sub titlul: *Statutul enunțurilor banale în sociologie*, p. 1265—1274.

Precizăm că nu este vorba de fragmente disperate, de mai mică întindere (cum este cazul unor propoziții sau fraze tipărite și în *Sociologia cunoașterii*, Edit. științifică, 1970 sau în studiul introductiv la volumul *Cunoașterea faptului social*, Edit. politică, 1972), ci de studii de sine stătătoare, reluate ad litteram și folosite în scopul „fundamentării” unui concept mai larg, cel de „cunoaștere sociologică”.

Reproducem spre exemplificare cîteva mostre (sublinierile ne aparțin și sînt făcute cu scopul de a evidenția... „noutatea” pe care ne-o furnizează H. Culea”)

„C.S.” — 1976

Cap. 2. *Obiectivitatea cunoașterii sociologice*

p. 34. Problema epistemologică fundamentală a disciplinelor social-umane este cea privind obiectivitatea cu care sînt depistate faptele sociale și în consecință acuratețea cu care sînt formulate enunțurile referitoare la acestea.

Natura eminamente ideologică a cunoașterii sociologice conferă problemei enunțate o complexitate deosebită. Căci se cuvine elucidat în acest caz cum poate omul de știință socială să fundamenteze ideologic necesitatea schimbării sau menținerii unei stări sociale anume etc. etc.

Pentru a nu rămâne însă doar la o scurtă exemplificare, mai menționăm că autorul *Sociologiei cunoașterii* (și viceversa *Cunoașterea sociologică*) a publicat aceleași studii de trei ori în diferite periodice și volume. Este cazul capitolelor 4 (*Noțiunile sociologice*), 5 (*Tezele, sociologice*) și 6 (*Enunțul-lege*) din „C.S.” care au apărut prima oară în „Revista de filozofie” nr. 4, 1968 cu titlul: *Criteriul logic-*

gnoseologic al enunțului sociologic, p. 405—416, apoi în volumul citat, *Sociologia generală* — coord. Miron Constantinescu, p. 43—75, și acum din nou, în 1976, în „C.S.”. Reproducem câteva fragmente din cele trei surse, cu precizarea că, cititorul poate singur constata că studiile se repetă aproape în întregime în publicațiile specificate (sublinierile ne aparțin):

R. F. Tom 15, nr. 4/1968
Criteriul logic-gnoseologic al enunțului sociologic

p. 412. Or, printr-o analiză taxonomică mai atentă s-ar putea dezvălui cum multe dintre noțiunile sociologice nu sînt definite clar sub raportul genului proxim ori devin de-a dreptul tautologice prin lipsa de precizare a diferențelor specifice etc. etc.

S.G. — coord. Miron Constantinescu, 1968

Teoria cunoașterii sociologice p. 58—59. Or, la o analiză taxonomică mai atentă s-ar putea dezvălui cum multe dintre noțiunile sociologice nu sînt definite clar sub raportul genului proxim, ori devin de-a dreptul tautologice prin lipsa de precizare a diferențelor specifice etc. etc.

C.S. Edit. Academiei, 1976
„Contextul de justificare” științifică a sociologiei: antinomia

p. 71—72. Or, la o analiză taxonomică mai atentă s-ar putea dezvălui cum multe din noțiunile științei sociologice sau, în general ale cunoașterii sociologice nu sînt definite clar sub raportul genului proxim, ori devin de-a dreptul tautologice prin lipsa de precizare a diferențelor specifice etc. etc.

Înțelegem și apreciem cum se cuvine constanța (și trăinicia în timp) a ideilor lui H.C., dar nu acceptăm situația ca, după aproape un deceniu, singurul progres teoretic (vizibil) pe care l-a comis să constea în înlocuirea expresiei multe dintre noțiunile sociologice cu multe din noțiunile sociologice și în general ale cunoașterii sociologice, profunzimea neavînd nimic comun cu sărăcia de idei. Dealtfel, din cele aproape 200 de pagini ale „C.S.” doar primele 10 (*Cuvîntul introductiv*) merită atenție sub aspectul ineditului.

În acest *Cuvînt introductiv* H.C. propune într-un mod pretențios și ambiguu modalitatea „C.S.” drept „soluție pentru sinteza dintre științele sociale și disciplinele umaniste”, necesară în viziunea autorului pentru „elucidarea integrală (s.n.) a dialecticii om-societate” (p. 10). „Elucidare integrală” presupune că unele laturi au fost elucidate, altele nu. Care sînt primele, care sînt ultimele? Lucrarea aci discutată este foarte „discretă” în această privință. Soluția metodologică pentru care optează H.C. consideră dialectica om-societate drept obiect al „C.S.”, categorie definită ca „modalitate științifico-umanistico-filozofică realizată deopotrivă ca demers științific asupra societății (de studiere, în cadrul științei sociologice, a interacțiunii laturilor „abstracte” ale realității sociale), cit și ca demers umanistico-filozofic (generalizînd și datele artei etc.) asupra omului” (p. 17).

H.C. își susține cu ardoare ambițiile lectorale, contribuția sa reușind din nefericire doar să șteargă delimitările exacte dintre filozofie, științele sociale și disciplinele uma-

niste, să le înecă în apa tulbură a unui concept unificator, un fel de panaceu umanistico-sociologico-științifico-filozofico-particularo-integralisto-gnoseologico-tipologico-caracterologic etc. etc.

Punînd cap la cap studii și articole publicate și răspublicate, adăugînd ici, scoînd de colo, H. Culea reușește să plaseze pe „piața” sociologiei ceea ce Guști ar fi numit o „învelire de peticii”, o reluare obositoare a unor idei, fragmente de idei și teorii, pe care încearcă fără succes să le subordoneze ideii integratoare a „C.S.”.

Este desigur firesc ca un cercetător să stringă „operele” în volume, cu condiția de a nu rămîne la acest nivel, al „strînsului”. Cu atît mai mult cu cît pretențiile lui H.C. merg mult mai departe, „de a depăși încă antinomia aberantă individ-societate, de a conferi științei sociale un statut epistemologic cert” (?).

Răsturnînd un titlu (*Sociologia cunoașterii* în *Cunoașterea sociologică*), dar păstrînd neschimbate vechile studii, H.C. nu realizează decît o combinație eclectică, în unele locuri interesantă, în altele confuză, devenită ulterior banală prin repetare.

De fapt „C.S.” a lui H.C. este construită după o rețetă sigură, rețetă pe care autorul o dezvăluie cu sinceritate la pagina 107: „Orice studiu serios (implicit este admisă și existența unor „studii neserioase” n.n.), de sociologie poate să cuprindă patru-cinci idei științifice cunoscute. Prin acestea nu devine banal, afară doar dacă și ultimele cinci, în loc să dezvăluie o idee integratoare, se constituie din locuri comune” (p. 107).

La H.C. această ultimă cincime este nesemnificativă, ideea nouă, integratoare fiind de fapt o „găselniță” care nu rezistă la o analiză mai atentă. Dealtfel, autorul își recunoaște cu modestie falsă limitele, când spune: „Volumul de față prezintă în consecință aspectul unui șantier pe care au fost reunite o seamă de utilaje, cu ajutorul cărora am început chiar unele excavații parțiale, dar nu întotdeauna pregnante pentru ce urmează a fi construcția finală, respectiv cunoașterea sociologică” (p. 18).

În primele „excavații ale șantierului” sunt reluate unele din dezbaterile care au fost atinse parțial în *Sociologia cunoașterii* din 1970, referitoare la „cunoașterea ideologică a realității sociale” și a „obiectivității cunoașterii sociale”.

Semnalam în acest capitol unele confuzii mascate în spatele unor teze viabile. Astfel, referitor la raportul ideologie-știință, H.C. avansează părerea că în viitor se vor produce modificări substanțiale în corpul ideologiei, susținând în acest sens următoarele: „În perspectivă, prin transformarea „artei politice” în politologie, a eticii în știința moralei, prin apropierea artei și filozofiei de „spiritul științei moderne”, este de prevăzut o accentuată diminuare a „coloraturii ideologice” în favoarea celei umanist-științifice, a respectivelor forme de exprimare a cunoașterii ideologice” (p. 25.).

Cu alte cuvinte „coloratura ideologică” va slăbi în favoarea „spiritului științei moderne”! În acest sens, notăm că, în concepția lui H.C., revoluția tehnico-științifică ar duce în viitor la o masivă scientizare a simțului comun, generalizând o mentalitate științifică cu modificări în natura și funcționalitatea ideologiei. Ideologia și-ar pierde treptat funcția de configurare a sistemului general de valori, „tehnicele axiologiei” și filozofiei înlocuind „activitatea politică de realizare a dimensiunilor proiectului uman...”.

„Nuanțările” lui H.C. culminează cu afirmația după care „realitatea comunistă cuprinzătoare va face superflua convertirea la ideile comunismului (...). Această soartă s-ar părea să aibă și funcțiile de promovare eficientă a propriilor poziții, cât și cea de stabilire a unei strategii de luptă împotriva ideologiei adverse” (p. 26).

Concesiile făcute de H.C. teoriilor dezideologizării și depolitizării sint dublate de

plasarea sa în afara tezei marxiste a continuării luptei ideologice, care nu va slăbi, ci dimpotrivă, va exista alalta vreme cât vor exista oamenii; confruntarea de opinii va duce și în viitor la întărirea ideologiei marxiste și nicidecum la dispariția sau la „atenuarea coloraturii” sale, cum susține H.C.

De fapt H.C. nu înțelege că opoziția dintre obiectivitate și parțialitate în sociologie este o pseudoopoziție.

În continuare H.C. încearcă să justifice afirmarea înăuntrul ideologiei occidentale nemarxiste a unor încercări de științe sociale cu unele rezultate pozitive, circumscrise la arii restrinse de fenomene și procese sociale.

Punctul său de vedere este contradictoriu, iar rezolvarea rizibilă: dezideologizarea nu este posibilă, dar aceste demersuri sînt posibile, tocmai pentru a mări gradul de plauzibilitate al respectivelor teorii.

În final autorul consimte că de pe pozițiile ideologiei nemarxiste din Occidentul contemporan nu ar fi posibilă în totalitate o știință socială în deplinul înțeles al cuvîntului. Subliniem lipsa de claritate și de hotărîre, nesiguranța și stilul confuz, manifestat și prin unele sintagme cum ar fi: „gîndirea ideologică”, „tentativa axiologică”, „context de justificare”, „context de descoperire” etc. cu conținut indefinit. Dealtfel, „tentativa axiologică” pe care ar realiza-o „gîndirea ideologică” (?), rămîne numai enunțată. Ar fi fost necesară raportarea la discuția despre „științific” și „axiologic” în sociologia modernă, importantă pentru înțelegerea obiectivității „C.S.”

Pentru H.C. aceste noțiuni au un sens prea larg, care variază de la un capitol la altul.

Din cînd în cînd autorul își amintește de așa-zisa idee integratoare (modalitatea „C.S.”), pe care o lipește ca pe o etichetă în locurile rămase goale dintre vechile studii. Surprinzător înconsistența „noului” concept propus de H. Culea mai ales în cel de-al III-lea capitol (*Sociologia ca știință socială: definiții*), unde „C.S.” este cînd știință sociologică, cînd demers științifico-umanistic-filozofic. Pentru evidențierea neclarităților reproducem, două afirmații ale autorului:

S.G. — coord. Miron Constantinescu — 1968 — *Teoria cunoașterii sociologice* p. 57 „În sociologie nu există noțiuni simple. Sociologia este știința complexului”.

C.S. — 1976 — Cap. 4 — *Noțiunile sociologiei* p. 69 „Cunoașterea sociologică nu operează cu noțiuni simple. Sociologia, ca știință socială este știința complexului”.

Modalitatea este simplă și constă în înlocuirea în coloana din stînga a cuvîntului „sociologie” cu expresia „cunoaștere sociologică” rezultînd astfel material pentru volumul prezent.

Într-o manieră asemănătoare H.C. enumeră 52 de definiții date sociologiei, publicate ca un leitmotiv în aproape toate sursele citate pînă acum. În acest sens, pentru a-și susține conceptul propus, H.C. analizează mai pe larg considerațiile lui Miron Constantinescu privind obiectul și definiția sociologiei, afirmînd că: 1. Efortul lui M.C. în vederea atribuirii unui statut de știință socială sociologiei „nu este întru totul împlinit” (p. 55). 2. M.C. ar fi neglijat „faptul că știința sociologică nu poate aborda, ca atare, problema umanistă” (p. 55).

Așa-zisele limite ale definiției lui M.C. ar putea fi depășite, dacă am admite că „antinomiile” (care sînt acestea?! n.n.) în conceperea disciplinei sociologice provin tocmai din strădania, pe de o parte de a-i conferi statut de disciplină sintetizatoare, dar distinctă de filozofie, și pe de altă parte (din) imposibilitatea de a cuprinde integral dialectica om-societate doar de pe pozițiile științei” (p. 56—57).

În consecință nu ne rămîne decît să acceptăm modalitatea „C.S.” teoretizată de H.C. și care ar putea fi interpretată fie ca o revenire la maniera în care Hesiod și Platon au produs „C.S.”, fie ca un mod desuet de a concepe „C.S.”, pe care Gusti îl combatea încă în 1910: „... De vină este sociologul modern care face în „ceretările” sale sociologice un fel de literatură, care se apropie de roman și de filozofia speculativă cea mai comună. Sociologia modernă în goana ei după generalizări seducătoare, nu e departe de astrologie și de alchimie ca valoare intrinsecă” (Dimitrie Gusti, *Opere*, vol. II, București, Edit. Academiei, 1969, p. 31).

Reproducînd schema de clasificare a științelor sociale a lui Achim Mihu, H.C. simte nevoia să-i îndrepte „neajunsurile”: A.M. ar considera acțiunea umană drept obiect al sociologiei și ar evidenția propensiunea științei sociologice de a studia omul concret. Dar studiul particularului celui mai concret — spune H. Culea — l-ar realiza nu sociologia, ci literatura și artele, umanistica în general. De aceea H.C. propune o schemă proprie a demersurilor „C.S.”, în fapt o variantă mutilată a schemei lui A.M. din A.B.C.-ul *investigației sociologice*, în finalul căreia adaugă și ... „disciplinele umaniste”.

Ultimul capitol, *Sociologia comunismului* analizează cîteva probleme referitoare la drumul parcurs de la utopie la știință și practică, dimensiunile culturale ale trebuințelor umane, conștiința posibilului, raportul dialectic dintre capacități și necesități ș.a. Din păcate, demonstrația devine neconvincătoare, deseori tautologică, abordînd cu mijloacele eseului o problemă prin excelență riguros teoretică.

Pentru a finaliza aprecierile noastre în legătură cu ultima lucrare a lui H. Culea, menționăm că sîntem de acord cu definiția dată de acesta, „izvorului psihic al banalității” ca „suficiența sau oricare formă s-ar manifesta ea, precum și lipsa unor calități morale, în speță a onestității, a pasiunii adevărului, a spiritului inventiv, a atitudinii critice și autocritice, a exigenței, repulsiiei față de superficialitate” (p. 116), dar adăugăm că platitudinea are deseori drept cauză și adoptarea „principiului des citat „Repetitio est mater ...”, care plasează uneori pe autori, cum spune însuși H. Culea „în afara granițelor seriozității și exactității științifice”.

Florian Popa-Mișan

Mica enciclopedie de politologie

București, Edit. științifică și enciclopedică, 1977

O privire retrospectivă asupra genezei științei politice și a evoluției sale în timp conduce la ideea că în forma ei actuală ea reprezintă sinteza dialectică a valorilor perene, trainice pe care le-a dobîndit, le-a experimentat și le-a impus în contextul științelor sociale în ansamblu. În acest sens, „Political Science” sau „Politologia”, cum este ea denumită de obicei, reprezintă și ea o sinteză a cuceririlor științifice ale epocilor anterioare.

Orientul, Grecia și Roma antică, Renașterea și Reforma, Dreptul natural și comunismul utopic, iluminismul și materialismul francez și german indeosebi, socialismul utopic și democratismul revoluționar etc. reprezintă momente cruciale, constitutive, fundamentale, ale științei politice.

Etapa științei politice marxist-leniniste, etapă de revoluționare sub toate aspectele (obiect, metodologie, limbaj) a fost posibilă

atit datorită dezvoltării vieții social-politice, a apariției unor procese revoluționare noi, a unor tipuri de revoluții social-politice noi, așa cum sînt revoluțiile socialiste, cit și progresului general al cunoașterii sociale, al progresului științei în general.

Se poate spune că dialectica trecerii de la simplu la complex, de la inferior la superior, de la continuitate la discontinuitate caracterizează și procesul de constituire a științei politice, de afirmare a ei ca ramură distinctă de cercetare și ca disciplină de învățămînt.

O dezvoltare deosebită din acest punct de vedere se semnalează în țările socialiste în care au fost create institute de științe politice, asociații de specialitate, numeroase studii și lucrări cu problematică politologică.

În țara noastră, mai ales de la cel de-al IX-lea Congres al Partidului Comunist Român, științele politice s-au bucurat de o atenție cu totul deosebită. În acest răstimp au fost create, pentru prima dată în istoria țării, *Academia de Științe Sociale și Politice*, ca instituție de partid și de stat — care coordonează întreaga cercetare și activitate editorială în acest domeniu la nivel național; *Institutul de științe politice și de studiere a problemei naționale ce își desfășoară activitatea în cadrul Academiei „Ștefan Gheorghiu”*; *Asociația română de științe politice*, afiliată la Asociația Internațională de Știință Politică.

Atit în cîmpul cercetării cit și în sistemul de învățămînt de stat și de partid, științele politice cunosc o afirmare distinctă. După cum se știe, în numeroase prilejuri conducerea de partid, personal tovarășul Nicolae Ceaușescu subliniază rolul și răspunderea deosebită a științelor politice, a lucrătorilor din aceste sectoare în investigarea realității social-politice, și în sugerarea unor soluții necesare factorilor de decizie.

De aceea, în acest ultim deceniu au și fost tipărite mai multe cărți de știință politică, sociologie politică, de doctrine politice, de metodologie și sisteme politice, acestor lucrări adăugîndu-li-se un prim dicționar politic românesc.

Acestor eforturi din plin justificate și motivate li se adaugă acum o extrem de valoroasă lucrare de referință: *Mica Enciclopedie de politologie*, apărută în Editura științifică și enciclopedică. Sub coordonarea profesorilor universitari de prestigiu: Ovidiu Trăsnea și Nicolae Kallós, un numeros colectiv de autori din domeniul științelor politice și al unor ramuri limitrofe au reușit să ofere o primă lucrare de acest gen, a cărei valoare o recomandă ca o izbîndă incontestabilă.

Abordarea materialist-dialectică, evidențierea experienței românești, contribuția originală, novatoare, revoluționară a partidului nostru; selectarea atentă a termenilor, pre-

zentarea unor serii cit mai complete din „familia” unor discipline, așa cum ar fi sociologia, gîndirea politică universală în diversele ei etape, gîndirea politică românească în momentele și trăsăturile ei mai importante, claritatea și modul argumentat sînt note definitorii ale lucrării la care ne referim.

Caracterul enciclopedic multidisciplinar al lucrării nu rezultă numai din varietatea termenilor și conceptelor prezentate ci, mai ales, din modul bogat și variat de abordare, de nuanțare și sesizare a virtuților specifice unui concept, curent, orientare sau doctrină politică.

Desigur, în fața colectivului realizator dificultățile au fost dintre cele mai mari, deoarece a trebuit să facă atit o selecție a celor mai semnificativi și utili termeni din sfera științelor politice, cit și o delimitare a concepțiilor, doctrinelor, conceptelor din domeniile limitrofe.

Necesitatea și utilizarea unei asemenea întreprinderi a constat în imensa eterogenitate terminologică care, așa cum se arată și în prefața lucrării: „...se datorează atit diferitelor moduri de abordare care s-au juxtapus în cadrul disciplinei, divizînd-o în școli și curente diverse, în funcție de demersul filozofic-epistemologic care le orientează, cit și puternicelor implicații ideologice care caracterizează știința politică contemporană... De aici și însemnătatea științifică și ideologică a elaborării de pe poziții marxist-leniniste a unei mici enciclopedii de politologie — ca act necesar pentru împlinirea culturii noastre politice și științifice”.

În legătură cu termenii prezentați în lucrare, aceștia, cu unele excepții, ni se par a se fi bucurat de o abordare atentă destul de largă, astfel încît, cei privitori la gîndirea politică universală din diversele epoci, umplu realmente un gol în literatura politologică și, fără dubiu vor fi de mare utilitate. La fel stau lucrurile și cu curente în care se încadrează gîndirea politică românească, cu observația că aci se putea insista și mai mult pe decelarea elementelor de filozofie și doctrină politică și mai puțin pe filozofia socială în genere.

În afară de evidențierea unor termeni consacrați (conștiință de clasă, conștiință politică, personalitate politică, polemologie, praxiologie politică etc.) un element inedit îl constituie relevarea Doctrinei Ceaușescu, denumire prin care, cum subliniază autorii, „opinia publică internațională desemnează concepția politică a partidului comunist și statului socialist român, a secretarului general al P.C.R., președintele R.S.R., Nicolae Ceaușescu, eminent om politic și de stat, personalitate cunoscută a vieții politice internaționale”.

Autorii relevă valoarea inestimabilă a elementelor componente ale acestei doctrine

care înmănușează laolaltă contribuția teoretică și practică a „laboratorului” de gândire politică românească atât în coordonatele sale interne cit și cele externe. În acest sens, se pornește de la însăși constatarea tovarășului Nicolae Ceaușescu — personalitate cunoscută și recunoscută în viața internațională — că: „În întreaga noastră activitate pornim de la faptul că între politica internă și politica externă a partidului și statului există o strinsă unitate dialectică, aceste două laturi imbinându-se în mod armonios și condiționându-se reciproc”.

În mod argumentat, convingător și concludent autorii relevă spiritul revoluționar marxist-leninist, creator, original, cutezător, intransigent, partinic, realist al filozofiei politice și al activității practice promovate de partidul nostru, de Republica Socialistă România, de președintele ei.

După analiza principalelor aspecte ale construcției interne, ale dialecticii pe care o presupune procesul revoluționar de edificare a socialismului și, în perspectivă, a comunismului, autorii înfățișează sintetic notele definitorii ale politicii externe ale țării noastre, principalele sugestii, propuneri inițiative și măsuri concrete făcute de România socialistă, îndeosebi în ultimul deceniu.

În acest sens, se reamintește poziția noastră față de principalele probleme — *chete de boltă* — cu care este confruntată opinia publică de pretutindeni și viața publică mondială: *securitatea* (generală și europeană), *dezarmarea* (generală și îndeosebi cea nucleară), *lichidarea decalajelor* (ce separă lumea săracă de cea bogată și, strins legat de acest aspect, *problema instaurării unei Noi Ordini Internaționale*). Sintetizând sensul intrinsec al doctrinei românești în acest sens, autorii afirmă că: „Înfăptuirea noului ordinii economice este o problemă globală — și nu doar a unui grup de țări subdezvoltate — de care depinde asigurarea stabilității și dezvoltarea armonioasă și echilibrată a întregii economii mondiale”.

Un accent aparte este pus pe poziția consecventă a partidului și statului nostru în spiritul largirii rolului, competenței și influenței crescînde a Organizației Națiunilor Unite, a organismelor sale în viața internațională, pentru democratizarea relațiilor internaționale, pentru sporirea rolului popoarelor, al opiniei publice mondiale, în scopul depiniei egalității și afirmării suverane a statelor mici și mijlocii, a tuturor statelor și națiunilor în viața internațională.

Prin aria sa tematică lucrarea, dă totodată replica unor școli de gândire nemarxistă în legătură cu unele concepte și categorii care au intrat în circuitul universal.

De o indiscutabilă valoare și utilitate este analiza unor termeni care au fost introduși

pentru prima dată într-o lucrare de acest gen. Cititorul beneficiază de o bogată informare asupra unor concepte mai puțin explicate sub aspectul lor politologic sau asupra unor noțiuni din domeniul acțiunii practice pe care l-a ridicat realitatea construcției socialiste în țara noastră. Nu numai că nu sînt ocoliți unii termeni mai dificili dar chiar se relevă, cu multă putere de sinteză, fațetele, notele noi, specifice unor procese, fenomene ca și modalitățile care s-au conturat și care își găsesc o justificată aplicație de pe pozițiile filozofiei politice marxist-leniniste.

Unii termeni (politologie, stasiologie, totalitarism) sînt tratați atât sub denumirea respectivă cit și printr-o analiză lărgită la capitele mai mari (știință politică, partide politice etc.).

Sigur, o întreprindere de o asemenea amploare și dificultate, de un inedit și vastitate greu de imaginat este aproape imposibil să transgreseze, dintr-un început, toate dificultățile. Din acest punct de vedere, mi-aș permite cîteva observații pe care mi le-a trezit lectura prezentei enciclopedii de politologie. Aș începe prin cele care privesc glosarul ca atare. Aici aș distinge două aspecte: pe de o parte, unele omisiuni păgubitoare, cum ar fi anume cupluri de concepte precum: particular-general, intern-extern, unele curente precum: panafricanismul, sau germanismul, panamericanismul, panarabismul, încît cititorul se poate întreba de ce numai paneuropenismul? De asemenea, în lucrare se include termenul de *Negritudine* — care este replica popoarelor africane din fostele zone francofone — față de doctrina politică și culturală nonafricană, colonialistă dar nu se include și curentul *Africanismului* — care este o replică cu aproximativ aceeași semnificație pe care au dat-o popoarele sau reprezentanții acestora din fostele zone anglofone politicii, ideologiei, culturii impuse de colonialiști. La fel, se dau, chiar foarte detaliat, diversele variante ale democrației din cele mai vechi timpuri dar nu se explică unele variante actuale din doctrina nemarxistă asupra democrației așa cum ar fi teoria modelelor sau sistemelor cu privire la democrație.

Pe de altă parte, unii termeni, fie pentru specificul lor, fie pentru modul în care sînt realizați în lucrare, puteau să lipsească. Avem în vedere îndeosebi termenii: *algoritm*, *cadru de referință*, *continuitate*, *critică* și *autocritică*, *homeostază*, *interviu*, *obiecție* de conștiință etc.

O notă puțin discordantă față de nivelul de informare și interpretare probat de majoritatea textului lucrării o fac, după opinia mea, unii termeni privitori la așa-zisa lume a treia. Am în vedere termenii cum ar fi

chiar cel de lumea a treia, țări în curs de dezvoltare, negritudinea, nealinierea. Nu e vorba de inexactități sau de erori ci de un conținut mai sărac, mai puțin nuanțat, fiind mai puțin izbutită evidențierea poziției de principiu a țării noastre față de această problematică.

O ultimă observație pe care mi-aș permite să o fac în finalul acestor rânduri, ar fi aceea că în prezenta formă, cu excepția prezentării poziției partidului și statului nostru desprinsă din documentele oficiale și a gândirii politice românești mai ales în perioada interbelică, contribuția autorilor români este mai slab înfățișată. Or, chiar numeroși membri ai colectivului de autori ai lucrării de față, au studii, lucrări, exegeze într-un sector sau altul al politologiei.

Nedumerirea față de această rețineră, față de această exagerată modestie sporește, cred, atunci când ne referim la soluționarea sau teoretizarea unor aspecte ce țin de problematica externă. Un studiu comparativ de pildă al literaturii de specialitate din țările socialiste și cu precădere asupra noii ordini internaționale, suveranității și independenței, securității și dezarmării, rolului statelor mici și

mijloicii în viața internațională, democratizarea relațiilor internaționale etc. ar releva faptul că frontul nostru teoretic, de cercetare oferă o pagină dintre cele mai active în domeniul reflectării și interpretării acestor aspecte.

Formularea acestor observații și sugestii pornește de la premisa că *Mica enciclopedie de politologie* reprezintă realmente o premieră editorială, o sinteză de înaltă ținută și orizont. Lectura ei relevă imensul efort al autorilor și al coordonatorilor de a asigura o unitate de conținut într-o diversitate indiscutabilă.

În adevăratul sens al cuvintului *Mica enciclopedie de politologie* este o lucrare de referință pe care, sint convins, o vor consulta cu interes și fructuos nu numai specialiștii, dar și studenții și doctoranzii. Ea se recomandă deopotrivă activiștilor din sectoarele practice ale construcției interne ca și celor care, prin specificul muncii, vin în contact cu problemele externe.

Prof. univ. dr. Marin Voiculescu

Științe politice, cercetare bibliografică, vol I și II, București, Academia "Ștefan Gheorghiu", 1977

Interesul tot mai accentuat pentru preocupările de știință politică s-au concretizat, după cum este bine cunoscut, în ultimii ani în România, prin apariția unor lucrări valoroase dedicate unor probleme actuale ale politologiei — nouă ramură a științelor sociale căreia nu i se mai poate contesta astăzi utilitatea și caracterul distinct. Cu toate acestea, o cercetare atentă a surselor existente, o inventariere selectivă a lucrărilor apărute în acest domeniu de maximă importanță în țară și peste hotare, nu fusese încă întreprinsă. Efectuarea unei cercetări de natură bibliografică asupra literaturii românești și străine se impunea așadar cu stringență, ca o acțiune deosebit de utilă în sprijinul specialiștilor, al tuturor celor care doresc să cunoască și să cerceteze literatura politologică.

Întreprinsă sub îndrumarea științifică a prof. dr. Marin Voiculescu, de un colectiv format din Lucreția Văcar și Olga Mihăilă, cercetarea și-a propus să identifice sursele cele mai reprezentative ale literaturii politologice românești și străine, clasificându-le în raport de problematica abordată, cu marile domenii asupra cărora se concentrează în prezent efortul de cercetare.

De un interes evident pentru înțelegerea semnificației cercetării este „Cuvîntul înainte”

al acestei lucrări, semnat de prof. dr. Marin Voiculescu, în care este învederată, convingător, însemnătatea preocupărilor pentru studiul politologiei, concepută ca o disciplină distinctă, în plină afirmare și dezvoltare. După cum se arată în „Cuvîntul înainte”: „Înțelegerea îngemănată a științei politice cu ramurile limitrofe prinse în sfera largă a științelor sociale subliniază puternica întrepătrundere și interinfluențare, dar ea nu trebuie să conducă la ștergerea specificului, a identității proprii a fiecăreia” (p. 4).

În mod cit se poate de judicios, coordonatorul cercetării critică acele opinii sceptice, exprimate de unii autori occidentali, în legătură cu imposibilitatea constituirii unei științe politice ca atare, sub pretextul că aceasta nu ar avea o metodologie specifică și un sistem categorial aparte. El scoate în evidență dificultățile înregistrate de cercetarea politologică nemarxistă în legătură cu determinarea obiectului politologiei, remarcând însă progresul general înregistrat în ultimele decenii, pe plan mondial, în determinarea unor preocupări distincte de politicologie. „Cuvîntul înainte” demonstrează cit se poate de convingător însemnătatea cercetării bibliografice întreprinse, în lumina indicațiilor cuprinse în documentele Partidului Comunist Român,

a lucrărilor Congresului Educației politice și culturii socialiste.

Cercetarea selectivă a lucrărilor însumează mai multe părți. În prima parte sînt identificate indicații și orientări privind știința politică cuprinse în lucrările lui Marx, Engels și Lenin, în documentele Partidului Comunist Român, în operele Secretarului general al Partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu.

În partea a doua, sînt însumate lucrări de referință în probleme de teorie și metodologie în științele politice, lucrări privind raporturile științelor politice cu alte discipline (filozofia politică, sociologia politică, etica, dreptul) doctrinele politice, sistemele politice, relațiile politice internaționale.

Ultima parte este consacrată cercetării surselor cuprinse în enciclopedii, dicționare și bibliografii.

Lucrare amplă, cercetarea bibliografică întreprinsă de Academia „Ștefan Gheorghiu” se impune nu numai prin numărul foarte mare de surse de referință, dar și prin încercarea, evident reușită, de a sistematiza un vast material, de la enciclopedii și monografii de proporții, la articole de revistă, direcționate în jurul unor probleme de bază ale științei

politice. Reține atenția, în mod special, sistematizarea bogatului material factual referitor la doctrinele politice și în special la doctrinele politice contemporane. Consultînd lucrarea, orice cititor va regăsi cu ușurință elemente de mare interes privind doctrinele politice recente, precum „noua stîngă”, neo-anarhismul politic, doctrinele politice tehnocratice, elitiste, teoriile convergenței sistemelor sociale opuse ș.a.

Instrument de o reală utilitate pentru cercetători, cadre didactice, activiști în domeniul științelor sociale, cercetarea bibliografică efectuată de Laboratorul de doctrine, teorie și metodologie în științele politice al Academiei „Ștefan Gheorghiu” se impune prin seriozitatea elaborării sale, ca și prin concepția științifică care a stat la baza împărțirii materialului.

Ne exprimăm nu numai satisfacția în fața unei apariții binevenite, dar și convingerea că lucrarea va fi continuată în anii următori, pentru a constitui un mijloc de investigație mereu actual la dispoziția tuturor celor interesați.

Dr. Victor Duculescu

MIHAI FLOREA, **Responsabilitatea acțiunii sociale**, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1977

Volumul conferențiarului dr. Mihai Florea de la Institutul politehnic București încununează eforturile, de cîțiva ani ale autorului, de cercetare a uneia dintre cele mai complexe probleme din științele sociale.

Sesizînd inconvenientele manierei tradiționale de investigare a responsabilității Mihai Florea își propune un nou demers metodologic și anume analiza acestui fenomen de perspectivă praxiologică și sociologică, și totodată încearcă o tratare interdisciplinară, folosindu-se de rezultatele obținute de teoria dreptului, teoria acțiunii și conducerii, teoria normelor, logica deontică, etică.

Scopul, mărturisit dealtfel de autor, este analiza conceptuală a aspectelor referitoare la responsabilitatea socială, aceasta ca bază teoretică și metodologică pentru soluționarea problemelor pe care le ridică societatea noastră, ea fiind tratată în relație cu omul (p. 6).

Pentru a dovedi cele afirmate mai sus, în introducerea cărții se întreprinde o prezentare a principalelor concepții referitoare la responsabilitate. Se discută despre modul cum a soluționat teoretic această problemă școala sociologică franceză, Max Weber, func-

ționalismul, neotomismul și existențialismul care nu reușesc să contureze o teorie generată a responsabilității bazată pe o viziune larg sociologică. Materialismul dialectic și istoric nu s-a ocupat *in extenso* de asemenea probleme, dar oferă numeroase principii și premise care pot duce la o abordare multilaterală a responsabilității.

Una din preocupările de bază ale autorului este sublinierea diferențelor dintre conceptele de „răspundere” și „responsabilitate”. Se pornește de la analiza critică a impreciziilor care se manifestă în gîndirea cotidiană, dar și în literatura de specialitate în definirea celor doi termeni. Astfel, ambii termeni desemnează în gîndirea comună obligația individului așa cum este ea instituită în normele sociale. Există însă situații în care agentul se raportează conștient la grupul social, își asumă sarcini și își manifestă solidaritatea față de acest grup. Prin ce concept se desemnează o asemenea realitate? De obicei, tot termenul de răspundere este folosit și în acest caz.

Pentru Mihai Florea, există două raporturi între agent și societate, care determină diferențierea dintre cei doi termeni analizați

Responsabilitatea semnifică „asumarea conștiință și deliberată — în fața colectivității și a propriei conștiințe a unei atitudini active și militante față de colectivitate, a grijii pentru succesul sau riscul, rezultatul și eficiența, consecințele și valoarea activității pe care agentul o desfășoară sau o conduce, în beneficiul colectivității din care face parte și care este afectată de rezultatul acestei acțiuni” (p. 30), iar răspunderea „nu este altă o raportare activă a agentului la colectivitate, ci mai ales o raportare activă a colectivității la agent” (p. 31). Diferența principală între responsabilitate și răspundere stă în aceea că răspunderea este atribuită de colectivitate agentului, acceptată de acesta ca o obligație. Cei doi termeni sînt complementari dar diferiți, distincția dintre ei fiind de conținut.

După definirea termenilor, Mihai Florea se ocupă de relația dintre responsabilitate și acțiunea socială. Ocupîndu-se de structura acțiunii sociale, autorul o analizează sincronie și diacronic. Structura sincronică a acțiunii cuprinde: agentul, obiectul, situația și rezultatul. Structura diacronică a acțiunii este eșalonarea pe etape a acțiunii, fapt pentru care ea are ca premisă esențială intervenția directă a agentului, deoarece acesta are capacitatea de a ordona momentele acțiunii. „De aceea, spune autorul, răspunderea și responsabilitatea agentului sînt legate mai ales de structura diacronică a acțiunii” (p. 42).

Analiza acțiunii sociale îi oferă autorului posibilitatea de a aduce noi argumente care să demonstreze diferențele dintre cei doi termeni pe care i-am menționat mai sus. Pornind de la premisa că expresia cea mai sintetică a cadrului praxiologic concret al acțiunii umane o constituie sistemele de norme, cercetătorul se ocupă de relațiile dintre tipurile de acțiuni: permise, obligatorii și interzise. Răspunderea este dată mai ales de acțiunile obligatorii și interzise, iar responsabilitatea se manifestă în cadrul acțiunilor permise. Ambele sînt manifestări ale raporturilor interumane. De aceea analiza lor ține exclusiv de sfera socialului, a umanului (p. 57).

Care sînt fundamentele ontologice și axiologice ale răspunderii și responsabilității. După Mihai Florea fundamentul cel mai general este necesitatea conviețuirii sociale a indivizilor umani, necesitatea modalității colective de asigurare a existenței oamenilor. Însă, analiza concret-istorică ne evidențiază că în aceste necesități sociale obiective stă atît originea comună a celor doi termeni, cît și diferențierea lor „ca forme distincte sub care se manifestă și se realizează cerințele sau necesitățile sociale în practica curentă, ca modalități prin care indivizii și grupurile sociale participă la realizarea acestor cerințe” (p. 60).

O altă problemă ce merită atenție din partea cercetătorilor și la care autorul încearcă să dea un răspuns, este următoarea: față de cine anume este agentul răspunzător și față de cine este el responsabil. Agentul este răspunzător față de orice grupare sau colectivitate socială care posedă o autoritate formală, normativă coercitivă cu ajutorul căreia își subordonează anumiți indivizi. Responsabil este agentul față de organizația sau grupul social la care aderă conștient și de bună voie, atunci cînd idealurile și scopurile sale coincid cu cele ale colectivității din care face parte. Responsabilitatea se concretizează în atitudinea activă și militantă a agentului pentru îndeplinirea obiectivelor grupului la care aderă.

De aici, o altă importantă diferență. Răspunderea se raportează la orice individ. Lipsa ei e determinată numai de cauze patologice sau de situații anormale. Responsabilitatea nu este un atribut al oricărui agent deoarece ea este dată de capacitatea internă de alegere pe bază de opțiune. Absența responsabilității reprezintă un fenomen de alienare, o înstrăinare a agentului față de colectivitate.

Dealtfel, responsabilitatea spre deosebire de răspundere este o formă superioară de integrare a agentului în colectivitate și tocmai de aceea societatea contemporană, cu deosebire cea socialistă tinde spre crearea condițiilor pentru ca membrii ei să se manifeste ca personalități conștiente de rolul lor, în viața socială, ca oameni responsabili. „Deși dispune de instrumentele eficace pentru asigurarea ordinii sale pe calea răspunderii, societatea — oricare ar fi ea, dar mai ales societatea socialistă — tinde în permanență ca membrii săi să depășească condiția răspunderii și să ajungă la condiția mai matură și mai eficientă a responsabilității” (p. 89).

Autorul subliniază caracterul evolutiv și concret-istoric al conceptelor de răspundere și responsabilitate, și supune analizei particularitățile de manifestare a acestora în condițiile societății socialiste, în care principala modalitate de integrare în colectivitate, este activitatea desfășurată de individ.

Am acordat un spațiu larg poziției autorului în ceea ce privește cei doi termeni deoarece în acest domeniu Mihai Florea aduce contribuții reale la dezbaterile problematicei responsabilității sociale, care nu s-a bucurat încă de o atenție specială din partea cercetătorilor.

Fără îndoială că și celelalte capitole ale cărții dezvăluie fațete importante ale relațiilor dintre responsabilitate și alte categorii și mai ales cu privire la legătura cu libertatea. În capitolul *Responsabilitatea: libertate și angajare*, autorul discută despre libertate ca o

condiție fundamentală a responsabilității, decizia ca angajare responsabilă, criterii ale responsabilității, funcția socială a responsabilității. Reținem ca interesantă ideea care străbate această parte a cărții, după care "responsabilitatea poate fi evaluată cantitativ și distribuită într-un mod diferențiat și obiectiv între diferite categorii de agenți, în funcție de locul pe care ei îl ocupă în sistemul vieții sociale și de măsura și gradul de participare a lor la actul de decizie — responsabilitatea și chiar răspunderea — distribuindu-se între diferitele categorii de agenți proporțional cu măsura și gradul libertății de alegere — revin într-o mai mare măsură factorilor de decizie și, în primul rând, factorilor de conducere la diferite niveluri ale organizării sociale, ajungându-se aici la răspunderea și responsabilitatea nominalizată și diferențiată de la un agent individual la altul căci, în principiu, zona liberă a alegerii, spațiul rezervat inițiativei și deciziei este funcție de status-ul și de rolul agentului" (p. 116).

Ultimul capitol *Forme și tendințe istorice ale responsabilității*, analizează probleme refe-

ritoare la autoangajarea interioară și exterioară, responsabilitatea individuală și cea colectivă, responsabilitatea istorică. Reținem din acest capitol ideea conform căreia „În forma sa generalizată, perspectiva istorică în aprecierea și distribuirea responsabilității între diferite categorii de agenți sociali impune epocii noastre o conducere cu valoare de principiu: comuniștii ca indivizi, partidele comuniste și muncitorești ca mișcare și socialismul ca orinduire sînt astăzi principalii factori responsabili în fața istoriei pentru soarta prezentă și viitoare a omenirii" (p. 266).

În concluzie, cartea *Responsabilitatea acțiunii sociale* reprezintă o analiză pertinentă uneori polemică, a unei problematice deosebit de actuale, constituie o bază teoretică pentru cercetătorul din științele sociale care își propune să investigheze domeniul atât de complex al relației dintre individ și societate.

Constantin Schifirnei

Cealaltă față a Americii — între statistică și realitate *

Critica optimismului ideologic specific acelor teoreticieni ai „establishment”-ului care — într-o formă sau alta — mai încearcă încă să ne facă să ne entuziasmăm de virtuțile modului de viață american, prin escamotarea abilității a realităților sale dificilă, nu este inedită în publicistica americană. Tot mai des, exaltarea apologetică a societății „consumului de masă” este substituită de o viziune realistă asupra prezentului și viitorului „sistemului” social american, confruntat în prezent cu dificilele probleme ale inflației și șomajului, ale recesiunii în domeniul economic.

Dacă cornul abundenței pare să-și fi secat, astăzi, izvorul de prosperitate și bunăstare de care au făcut atita caz ideologii „miracolului american”, nu-i mai puțin adevărat că aceștia — la fel ca și altădată — caută noi forme de justificare a statu-quo-ului, fără a acorda caracterului structural al crizei mai mult decât o semnificație de conjunctură. În pofida acestor încercări, demistificarea capătă însă teren tot mai larg de ac-

țiune. Astăzi, nici sloganul politic, nici imaginea „subliminală”, nici excesele teze, nici chiar apelul la dezideologizare nu mai reușesc să pună stavilă tendințelor lucide, progresiste ale acelor care devin din ce în ce mai conștienți de rădăcinile unei societăți în care alienarea, manipularea oamenilor, a bunurilor, a cifrelor de afaceri constituie monedă curentă.

Revista „The New Republic” publică în numărul său din februarie 1977 un articol semnat de Michael Harrington, care ne oferă un model de asemenea analiză lucidă, demistificatoare a fenomenului manipulării din societatea capitalistă, de data aceasta într-un domeniu mai puțin cunoscut marelui public: cel al statisticilor, al manipulării, în scopuri politice, a datelor prin care cruda realitate apare deseori mistificată.

Autorul, cunoscut prin activitatea sa științifică și politică în calitate de președinte al Comitetului Social Democrat de Organizare, își intitulează în mod sugestiv articolul „Ascunderea cealalte Americi” („A face săracia invizibilă e mult mai ușor decât s-o elimini”), propunându-și demascarea tendințelor unor grupuri oficiale de a ascunde — sub eticheta unor statistici „științifice” întocmite — adevărata stare de lucruri din S.U.A. El își concepse argumentarea pornind de la două constatări inversabile: a. în S.U.A. problema sără-

* Michael Harrington, *Making poverty invisible is easier than making it go away; Hiding the Other America — A face săracia invizibilă e mult mai ușor decât s-o elimini; Mascarea celeilalte Americi*, Rev. „The New Republic”, februarie 26, 1977.

ciei nu este rezolvată; b. utilizarea statisticilor oficiale pentru a face „invizibilă” această sărăcie constituie un procedeu mult mai comod decât a o combate efectiv.

„În economia politică a anului 1977 — arată Harrington — săracii au fost oferiți ca voluntari pentru a se sacrifica în numele celorlalți dintre noi”. Ca victime ale „noului pesimism”, pentru a ascunde starea de lucruri care domină economia deceniului 8, „săracii sînt din nou făcuți invizibili”.

Contextul politic și economic al acestei situații poate fi descris cel mai bine — crede autorul — comparînd condițiile evoluției economiei americane în deceniile 7 și 8. Dacă în 1964, cînd s-a declarat în mod oficial război contra sărăciei, șomajul era în scădere și prețurile erau stabile, în deceniul 8 condițiile apar cu totul schimbate, făcînd ca presupunerile optimiste ale idealismului federal al anilor '60 să rămîină simple speranțe neîndeplinite. Există astăzi, subliniază Harrington, „un șomaj cronic ridicat — cel mai grav de la Marea Cîră — iar președintele Consiliului Experților Economici ne promite că el va continua și în restul deceniului la un nivel care în anul 1960 ar fi fost considerat intolerabil. Naștunea abia a ieșit dintr-o repriză dură a inflației iar primele semne modeste de refacere sînt suficiente pentru a face populația să se teamă că prețurile vor crește din nou”.

În aceste condiții declarația optimistă făcută cîndva de președintele L. Johnson, cu privire la stabilitatea economiei americane și la posibilitatea de a distribui o parte din „bunăstarea în creștere continuă” pentru salvarea populației sărace, este lipsită astăzi de orice fundament real. Pentru ca să se poată combate inflația și pentru a fundamenta un program viguros de utilizare completă a forței de muncă e nevoie de „un consens politic situat cu mult spre stînga locului în care populația americană situează astăzi cea mai mare parte a oamenilor politici inclusiv pe președintele Carter”. Programul „moderat” de stimulare economică prezentat de președintele american al cărui consilier economic principal declară că de-abia din 1979 rata șomajului se va micșora sub 6%, nu va reuși însă — evaluează publicistul american — să scoată în mod real economia din „mareea implacabilă de ridicări și coborîri în care ea se scufundă”.

Considerînd implicațiile pe care o asemenea situație le determină în rîndul populației lipsite de orice resurse de trai, M. Harrington abordează în continuare, formula „inedită” sub care se desfășoară astăzi războiul contra sărăciei: mistificarea acesteia din urmă pînă a o face să dispară sau să se estompeze în cadrul unor statistici rigide, sofisticate, al

căror limbaj criptic încearcă să mascheze dramele reale a acelei părți din populația „celeilalte Americi”, care se află în cea mai neagră mizerie. Pentru a demonstra cinismul acestei „descoperiri”, el citează un raport al Consiliului Experților Economici, întocmit de către Alan Greenspan în 1976, relevînd faptul că la condițiile obișnuite de manipulare specifice societății „de consum” se adaugă un nou element: manipularea datelor statistice în scopuri mistificatoare.

Citînd acest raport — ne mărturisește el — „am devenit pentru prima dată conștient că milioane de oameni săraci sînt pe cale de a fi făcuți dispăruți”.

O problemă principală prezentată de acest raport se referea la faptul că definiția oficială a sărăciei nu consideră venitul „în natură”, venit constituit de valoarea costului asistenței medicale, a cartelelor de hrană și a altor subsidii guvernamentale. În acest mod — ignorînd faptul că nu în toate cazurile aceste contribuții „în natură” sînt acordate săracilor — raportul ajungea la concluzia revizuirii radicale a numărului estimat de săraci, în măsura în care toate „aceste contribuții „în natură” sînt egale cu 130% din decalajul existent între veniturile în bani ale săracilor și limita sărăciei”.

„Traducînd” forma sofisticată de exprimare a acestui calcul statistic se ajunge astfel la concluzia paradoxală că limita de „sus” a sărăciei este depășită cu 30%. Veniturile „în natură” incluzîndu-i pe săraci deasupra acestei limite. Cu alte cuvinte, în măsura în care statisticile vor socoti în calculul lor aceste venituri, nu vor mai exista săraci.

Același raționament — aminteste autorul — a fost făcut și de către Edgar K. Browning economist la Universitatea din Virginia care declara mult mai deschis că „dacă transferurile „în natură” sînt considerate ca venit, familia săracă medie avea în 1973 un venit care era cu aproximativ 30% deasupra limitei sărăciei. În termenii venitului mediu al familiilor declarate oficial ca sărace nu există practic nici o sărăcie — vorbind statistic — în S.U.A., astăzi ... Rămîne doar ca procedurile noastre de contabilizare să fie modificate pentru a înregistra acest succes”.

Ironizînd încercările vizibile ale celor care propun o definire „statistică” mai „realistă” a sărăciei, Harrington le consideră demne de modul de a gîndi a oricărui sofist. Procedura constă — spune el — în a da cea mai mare pondere factorilor — reali sau imaginari — ce ar putea să ducă la concluzia unei supraevaluări a săracilor și a ignora datele ce sugerează că procedurile de calcul subevaluează de fapt numărul de săraci. „Campaniile rigori în științele sociale” devin,

astfel, cu bunăștiință prizonierii propriului raționament, ajungând să facă „*impozibile niște oameni în mod real săraci*”. Se subînțelege că acest raționament nu este lipsit de temelii profund ideologice, fiind extrem de „propice din punct de vedere politic”, afirmă publicistul american.

În aceeași manieră, publicind, la începutul acestui an, studiul său „Statusul de sărăcie a familiilor din punct de vedere al unor definiții diferite”, Biroul pentru Buget al Congresului (C.B.O.) realizează „performanța” de a „eradica” sărăcia din America „transformând pe săraci în non-persoane”. „Printr-un act de prestidigitatie statistică, C.B.O. elimină sărăcia din 3 628 000 de familii și dublează ritmul cu care săracii fug de această soartă”. Și aceasta se întâmplă într-o perioadă în care „alte cifre guvernamentale anunșă o creștere cu 2,5 milioane a numărului celor aflați sublimita sărăciei”, numai pentru anul 1975 înregistrându-se „o creștere cu 11%”.

Pentru a ajunge la acest rezultat, Biroul pentru Buget al Congresului pleacă de la definiția oficială a sărăciei elaborată în 1964 de Mollie Orshansky de la Administrația pentru Securitate Socială, care folosind drept indicatori: venitul anual al membrilor familiei, sexul capului de familie, tipul de rezidență rurală sau non-rurală și numărul de copii, stabilește în final o cifră egală cu venitul mediu al familiei urbane de patru persoane, venit evaluat ca limită a sărăciei. Această definiție stabilește „limita sărăciei” în funcție de multiplicarea artificială cu 3 a costului bugetului alocat pentru hrană în „cazuri extreme” din necesități „de economie”, raportul dintre valoarea totală a acestui buget și costul alimentelor fiind de 3 la 1.

Definiții i s-au adus o serie de critici pentru faptul că — pe de o parte — mărinde artificial bugetul de hrană în raport cu indicele prețurilor de consum, iar pe de altă parte, nesocotind creșterea progresivă a costului hranei din ultimii ani și deci impactul inflației asupra săracilor, subevaluează de fapt numărul acestei categorii de populație. În completarea aceluiași critici, chiar Departamentul pentru Educație și Bunăstare a S.U.A. considera, în 1976, că dacă în loc de 3 la 1 s-ar folosi un raport de 5 la 1 și dacă s-ar considera un plan de alimentație „la costuri reduse” și nu unul „de economie”, „atunci limitele sărăciei declarate oficial ar fi de două ori mai mari iar o treime din populația americană ar fi definită ca săracă”.

Însuși M. Orshansky, conștient de subevaluarea făcută populației lipsite de resurse considera că dacă procedura de calcul ar fi îmbunătățită, s-ar putea înregistra, pentru 1974 de exemplu, „o creștere a numărului săracilor de la 243 la 554 milioane”.

Atribuind C.B.O.-ului intenția deliberată de a nu considera toate aceste critici și a „omite” raționamentul Departamentului pentru Educație și Bunăstare, M. Harrington amintește sarcastic remarcarea lui Gunnar Myrdal conform căreia „ignoranza nu e niciodată întâmplătoare”. Avind, de fapt, finalități politice, studiul C.B.O.-ului — consideră el — nu recunoaște faptul că la orice recensământ guvernul omite să înregistreze cam 30% din populația care n-are telefon, adresă sau locuri stabile de muncă, inclusiv emigranții clandestini, adică tocmai acea parte a populației considerată ca săracă. Acest studiu — continuă el — uită și faptul că numai în luna februarie a acestui an „administrația Carter a estimat că există 4 milioane de oameni a căror nume nu sînt enumerate în registrele federale din cauză că majoritatea lor nu plătește nici un fel de taxe și nu primește nici un beneficiu guvernamental. Deseori aceștia sînt numiți cei mai săraci dintre săraci. C.B.O. nu-i menționează”.

În schimb, accentuind asupra valorii bunurilor și serviciilor „în natură” ca făcînd parte din venitul săracilor, C.B.O. umflă în mod artificial venitul „celeilalte Americi”, prin includerea în cadrul lui atât a îngrijirii medicale... „la prețuri umflate”, cît și a „banilor pe care diferiți speculanți de terenuri îi smulg din programe de subsidiere a locuințelor”.

„În acest proces — subliniază, cu ironie amară, M. Harrington — un fapt mai mult decît negativ din societatea americană se transformă într-o neobosită analiză pozitivă”. „Este oare cîștit să se pună semnul egalității între venitul în natură primit de oamenii săraci și cecurile de plăți a celorlalte 3 sferturi de populație?” — se întreabă el. Este oare venitul „în natură” echivalentul funcțional al venitului în bani, atîta vreme cît numai ultimul poate fi cheltuit conform intereselor individului? Pot fi cartelele de hrană evaluate în termenii costului lor bănesc la valoarea pe care o au pe piață? În felul acesta s-ar putea ajunge în mod paradoxal la concluzia că odată subsidiat de guvern pentru îngrijirea unei boli letale, deci acordîndu-i-se un venit pentru a-și salva sănătatea, săracul nu mai e sărac ci „intră” chiar în rîndurile clasei medii.

„E o realizare faptul — spune el — că unii dintre săraci își pot petrece ultimele clipe într-o anumită decență, dar eu nu cred că aceasta poate fi considerată ca o contribuție majoră la eliminarea sărăciei din America”. Și apoi „săracilor nu le lipsește numai venitul. Ei sînt închiși pentru delict pe care clasa mijlocie în cele mai dese cazuri nu le face; ei se îmbolnăvesc cel mai adesea; ei suferă un mai mare stress emoțional și mental etc”.

Sărăcia — conchide el — „nu e simplu fenomen statistic care descrie anumite caracteristici ale unui agregat de indivizi; ea e și o realitate socială”.

Ignorând toate aceste lucruri, C.B.O. dă dovadă mai mult decît de rea-credință, cu atît mai mult cu cît economistul său șef „prelinde că acest studiu constituie baza evaluărilor de către Congres a reformei bunăstării”.

Ar trebui înainte de toate ca analiștii C.B.O. să se deplaseze în cartierele mizere și insalubre ale orașelor americane, — spune Harrington — să cerceteze empiric modul real de viață al săracilor și de-abia atunci să-și conceapă raportul.

Încheindu-și articolul el adaugă cu amărăciune: „Înainte de a deveni o națiune de

cretini computerizați am putea să facem doar o scurtă plimbare pentru a vedea dacă mai există o sărăcie masivă și cruntă. Pentru că există”.

Produs al confruntărilor critice din societatea americană contemporană, al acelor publiciști conștienți de pericolul mistificărilor în cadrul unui sistem care manipulează „cea mai statistică unitate” — omul, articolul lui M. Harrington constituie o adevărată profesiune de credință. O profesiune de credință care ne dezvăluie mecanismele rapace ale unei societăți care cunoaște consecințele împovărătoare ale crizei structurale ce domină lumea capitalistă.

Sorin M. Rădulescu

I. T. FROLOV, *Progresul științei și viitorul omului* traducere din lb. rusă, colecția „Idei contemporane”, București, Edit. politică, 1977

„Astăzi, progresul științific și viitorul omului se îmbină în conștiința noastră cu aceeași ușurință cu care în trecut miturile religioase, utopiile filozofice etc. păreau indisolubil legate de soarta îndoielnică a omului. Locul miturilor și al utopiilor a fost luat de abordarea corectă fundamentată științific, de viguroasa concordanță dintre concluzii și fapte”.

Această constatare — departe de a fi considerată un simplu truism — ne introduce direct în miezul problemelor dezbătute în lucrarea redactorului șef al revistei „Voprosi filosofii”, I.T. Frolov, autor cu multiple preocupări în domeniul problematicei umaniste, al sociologiei și eticii cunoașterii științifice, al aspectelor ei axiologice. Ca produs al unei activități publicistice sistematice și al unei experiențe teoretice îndelungate, cartea *Progresul științei și viitorul omului* este concepută ca o sinteză a principalelor confruntări de idei în domeniul problemelor filozofice ale biologiei, furnizind informații în legătură cu tendințele viitorologiei contemporane și analizând nuanțat, de pe poziții marxiste, unitatea dintre știință și umanism ca bază obiectivă a „proiecției în viitor”.

În acest sens, ne spune autorul în introducerea, „științele naturii și în primul rînd biologia, au devenit una dintre principalele surse ale „proiecției în viitor” a omului și omenirii” (p. 8—9). Abordare fundamentală, atît din punct de vedere practic cît și sub aspectul interpretării teoretice, problematica omului (dezvoltarea și destinul lui individual, im-

pactul lui asupra mediului cît și dependența lui de acest mediu, legătura dintre aceste probleme și progresul științific) constituie premiza de bază a oricărei evaluări cu caracter umanist. În măsura în care omul devine nu numai subiect ci și principalul obiect al cunoașterii științifice, tendința caracteristică dinamicii științei contemporane este afirmarea problemei omului pe plan central, tendință promovată pe larg de către complexul de discipline ale biologiei. Dar aici — consideră autorul — „se pune de pe acum sarcina referirii — paralel cu studiile speciale — la problemele sociologice; sarcina îmbinării organice a investigației științifice cu realizarea idealurilor umaniste” (p. 11). În acest mod, cartea dezbate atît din punct de vedere filozofic cît și sociologic, raportul dintre știință și umanism, făcînd referiri largi la modul de abordare metodologică a problemei, la discuțiile ce sînt purtate în jurul ei, atît în literatura marxistă cît și nemarkistă și prezentînd, totodată, propriile sinteze și concluzii ale autorului.

„Platforma de idei” de pe care este scrisă lucrarea, concepția teoretică și metodologică care îl călăuzește pe autor în analiza problematicii științifico-umaniste sînt expuse în primul capitol *Teoria marxist-leninistă a progresului tehnico-științific și evoluția omului*. Pornind de la definierea marxistă a științei ca importantă instituție socială, ca forță de producție nemijlocită a societății și de la considerarea omului ca scop în sine al evoluției sociale și al dezvoltării științei și tehnicii,

autorul evaluează procesul de desfășurare a progresului tehnico-științific ca fiind unul dintre cele mai importante momente ale transformării revoluționare a societății pe baze comuniste.

Considerind că previziunile lui Marx sînt confirmate de evoluția științei contemporane, el le apreciază ca adevărate „puncte de referință” pentru o analiză a umanismului real (comunist) care afirmînd „idealul omului ca ființă completă și armonioasă în unitatea aspectelor social și biologic ale naturii sale . . . , înglobează implicit și știința ca instituție socială deosebită, al cărui sens real și a cărei menire reală se concretizează în orientarea spre om . . . ” (p. 23). Prezentarea concepției marxiste cu privire la identitatea dintre țelurile umaniste și dezvoltarea socială și științifică îi servește autorului ca reper metodologic pentru analiza celor două poziții contemporane în problemele științei și umanismului: *scientismul* și *antropologismul* care promovează de pe poziții filozofice și sociologice diferite, fie un „optimism tehnocratic” exagerat, fie o demitizare a științei, „antitehnicistă” și „antiscientistă”. „Filozofii și sociologii contemporani se ocupă de problema științei și umanismului în forme diferite și urmărind scopuri diferite. Unii — pentru a vorbi despre incalculabilele binefaceri pe care știința le aduce omului și omenirii, alții — despre tot atât de incalculabilele nenorociri cu care omul și omenirea trebuie să plătească aceste binefaceri” (p. 24).

Analiza critică făcută teoriei „erei tehnocratie” al lui Z. Brzezinski, utopiei tehnocratie elaborată de D. Bell — autor al noțiunii de „societate postindustrială”, concepțiilor unor ideologi ai „noli stîngi” (Ch. A. Reich), utopiilor „social-reformiste” privind raporturile omului cu știința (A. Toffler) este complementară cu punctul de vedere al autorului în legătură cu necesitatea de a adopta principiile filozofice și metodologice marxiste pentru a apăra teoretic nu numai știința și tehnica ci și omul. Absolutizarea științei, a cunoașterii obiective (scientismul) sau a culturii omului abstract opus științei (antropologismul) necesită un program științific care să afirme de pe poziții metodologice și ideologice „unitatea dintre știință și umanism care face ca știința să apară ca o știință umanizată avînd ca obiectiv al rezultatelor ei, atât inițiale cît și finale, omul, iar umanismul să devină științific . . . ” (p. 45). Pe această bază se rezolvă — consideră autorul — și problema corelației dintre „Factorii sociali și biologici ai dezvoltării omului” care face obiectul capitolului al II-lea al lucrării. Calea principală de dezvoltare a cercetării științifice în problema omului — afirmă I.T. Frolov — constă în depășirea

dualismului social-biologic, a reducționismului specific concepțiilor biologiste sau sociologiste care pun accentul fie pe elementul biologic, fie pe elementul social. Modul de tratare al problemei își găsește fundamentarea în lucrările clasice ale marxismului, în ideea conform căreia „esența umană . . . este ansamblul relațiilor sociale”. În acest sens, metodologia marxistă se pronunță atît împotriva tendințelor biologiste cît și contra manierei „vulgar-sociologice” de abordare a problemelor omului. De aceea, una dintre căile principale de desfășurare a cercetării științifice constă în definirea punctelor „de contact”, „de confluență” în care se întîlnesc metodele sociale și cele biologice. „Sociologul — subliniază Frolov — trebuie să efectueze analiza factorilor sociali ai dezvoltării omului ținînd seama de natura lui biologică, în timp ce biologul, al cărui obiect de cercetare este omul, trebuie să țină seama de factorii sociali” (p. 49). Totuși — continuă el — în anumite situații semnificația fiecăruia din acești doi factori se poate modifica. De aceea și există în literatura științifică contemporană o mare diversitate de concepții care încearcă să rezolve problema, răspunzînd la o întrebare pusă de fapt, în mod greșit: „*gene* sau *socium*?” Reprezentanții biologismului „mizează, trîșînd pe genetică”, în timp ce adepții „sociumului” exaltă rolul factorilor sociali în determinarea umană.

Rezolvarea problemei nu este absolut identică, însă, nici cînd cercetătorii se situează conștient pe poziții marxist-leniniste. Frolov amintește în acest context dezbaterile organizată de redacția revistei „Voprosi filosofii”, asupra corelației dintre factorii sociali și cei biologici în dezvoltarea omului, arătînd că dacă între participanți nu s-au înregistrat nici un fel de divergențe ideologice, totuși au existat puncte de vedere diferite, atît în modul de abordare concretă cît și în soluționarea științifică a problemelor. Prezentîndu-și propriile concluzii, autorul consideră că în definirea căilor pe care se va desfășura evoluția omului în viitor trebuie plecat, de fapt, de la principiul marxist al primatului factorilor sociali, iar acest principiu trebuie conceput, la rîndul lui, ca bază metodologică a oricărei cercetări interdisciplinare în problema omului. „Rezolvarea științifică a problemelor referitoare la om implică necesitate unei strînse grupări creatoare a reprezentanților diferitelor discipline științifice pe baza filozofiei marxist-leniniste, a metodologiei materialist-dialectice pentru ca împreună, în colaborare, să obțină rezultate științifice și practice concrete” (p. 67).

Căutînd noi argumente cu privire la viitorul omului în legătură cu progresul științei și al revoluției tehnico-științifice contem-

porane, autorul abordează în capitolul al III-lea, *Ecologia omului în prezent și în viitor*. Accentuând asupra necesității de a se concepe interacțiunea societății cu natura și a omului cu mediul ambiant ca „o premisă și o condiție a activității vitale a omului, asigurată de producția materială” (p. 77), el consideră că orice analiză ecologică trebuie realizată din trei puncte de vedere: a. tehnico-economic, legat de pericolul epuizării resurselor naturale; b. ecologie *stricto sensu*, legat de echilibrul biologic între natură și societatea umană; c. social-politic, cuprinzând problema în mod global, la nivel mondial. Evaluând pe rând toate cele trei puncte de vedere, Frolov realizează, în continuare, o critică amănunțită asupra „pesimismului ecologic” și a soluțiilor care îndeamnă la „sistarea progresului”, prezente în diferite concepții contemporane. De asemenea, el se ocupă de premisele „optimismului tehnologic” ca și de principiile — mai mult sau mai puțin optimiste — ale „strategiei supraviețuirii” propuse în cele două rapoarte ale Clubului de la Roma.

Problema, consideră el, necesită adoptarea unei perspective globale care să țină seama de legitățile generale ale dezvoltării factorilor social și biologic. Acest cadru rezolvă și diferitele aspecte ecologice, specifice unor sisteme sociale și politice diferite și tot aici se plasează lupta dintre cele două sisteme mondiale, cel socialist și cel capitalist. « Surmontarea „crizei ecologice” este organic legată de probleme sociale, de drept internațional, politice și culturale » (p. 119). În ceea ce privește punctul de vedere elaborat de autor în legătură cu problema ecologică, acesta este conceput potrivit principiilor unui „realism rațional” care poate depăși atât „oportunismul tehnocratic”, „scientismul” cât și „pesimismul ecologic”, ideile despre „demonismul” științei în problemele „protecției umane în viitor”. Din această perspectivă se impune atât „elaborarea unui program științific pozitiv de soluționare a problemei ecologice și realizarea lui practică pe scară globală... cât și sarcina educării ecologice a omului de astăzi” (p. 122—123). În tot acest proces factorilor biologici ai evoluției omului trebuie să li se acorde o atenție aparte, cu atât mai mult cu cât epoca actuală consacră o autentică „eră a biologiei” care „devine — așa cum au fost fizica și chimia înainte — liderul științelor naturii și începe să determine principalele direcții ale dezvoltării acestora” (p. 124).

Capitolul al IV-lea, „Era biologiei” și viitorul omului” se ocupă tocmai de această determinare și de prognozele care acordă cel mai important loc în viitor proceselor referitoare la biologia moleculară și celulară. Deocamdată — consideră Frolov — structura

reală a cunoașterii biologice contemporane e de așa natură încât numai cu timpul am putea să vorbim de o știință „unitară” despre viață. „Era biologiei” n-a început încă. Ea va începe numai atunci când va evolua și forma specifică de legătură a biologiei cu practica, în primul rând cu activitatea productivă, legătură realizată în domenii cum ar fi: *genetica, psihofiziologia, biochimia* etc., care au ca obiectiv direct omul. Întrucât capacitatea intelectuală a omului, „cel puțin sub aspectul premiselor biologice”, este programată genetic, studierea interacțiunii dintre „ereditate și mediu, adică genetica sau „*ingineria genelor*” devine un mijloc principal de „eliberare” a omului de natură pentru „a deveni el însuși, în adevăratul înțeles al cuvintului, propriul său creator” (p. 129). În acest sens, tendințele științifice de control exercitate asupra destinului genetic al omului n-au nimic comun cu manipularile ireponsabile ale așa-numitei „*neoeugenii*” iar aceste tendințe necesită considerarea condițiilor sociale și etice, permanent când se discută posibilitățile de realizare a unor proiecte de „reconstrucție genetică”.

Analizând diversele poziții și concepții contemporane în domeniul proiectelor genetice, Frolov consideră că există destule temeiuri să se presupună că timp îndelungat omenirea se poate dezvolta cu succes și pe baza geneticii existente. „Când problema „eugeniei pozitive” se va pune, ea va găsi forme corespunzătoare de rezolvare și se va crea o știință a modificării progresive a eredității umane...” (p. 165). Acest lucru va fi posibil însă de realizat numai „când se va ajunge la omogenitatea socială a lumii pe baza principiilor comuniste”, „era biologică” a omului fiind de fapt „era comunismului”.

Ultimul capitol *Omul-știința etica*, abordează principiile etico-sociale ale cunoașterii științifice, a omului, ocupându-se de unitatea dintre cercetarea științifică și idealurile umaniste. O analiză biologică corectă — consideră autorul — face apel la analiza sociologică și etică a cunoașterii, condiție deosebit de pregnantă mai ales în rezolvarea problemelor de genetică umană. La toate întrebările cu privire la „proiecția în viitor” a omului trebuie răspuns în conformitate cu menirea umanistă a științei, cu principiile etice și etico-sociale din prezent și pe baza unui sistem de convenții care să reglementeze cunoașterea biologică. Reglementările „etico-sociale” ale cercetării științifice trebuie să aplece „umanismul omului” impunându-se, în acest scop, realizarea „unității și interacțiunii dialectice a sferei cunoașterii nemijlocite cu cea a raporturilor axiologice” (p. 216) și conceperea unei științe unitare despre om ca o sinteză a mai multor științe speciale — științe ale naturii și „științe so-

cială, care studiază omul sub diferite aspecte" (p. 217).

Această ultimă problemă odată rezolvată, poate constitui cadrul teoretic și practic cel mai propice pentru soluționarea problemei progresului științific și a viitorului omului. Plecând de aici, însuși „progresul societății” — conchide autorul — „rezidă în rezolvarea problemei evoluției științei și a viitorului omului”.

Produs al unei gândiri originale, conștiente de înalta responsabilitate pe care o are, astăzi, omul de știință în „proiecția” anului 2000, lucrarea lui I.T. Frolov îndeamnă la multiple reflecții pe marginea corectării aceluia „ignorabilis” înscris cîndva pe poarta aceluia uriaș imperiu de creativitate care este știința.

I.B.

TADEUSZ KOTARBINSKI, *Tratat despre lucrul bine făcut*, Colecția „Idei contemporane”, București, Edit. politică, 1976

Tratatul despre lucrul bine făcut, lucrarea în care T. Kotarbinski expune sistematic praxeologia, cuprinde trei mari părți: o parte analitico-descriptivă, o parte cu caracter axiologic și o parte normativă. Alături de acestea se poate distinge o introducere în care autorul avansează unele idei valoroase privind obiectul, scopurile, sarcinile praxeologiei, introducerea care, împreună cu unele studii din anexe, constituie o veritabilă metapraxeologie. Ultimul capitol al tratatului realizează unul din scopurile acestei științe — analiza dinamicii progresului artelor practice omenești.

Lucrarea este un model de împletire a teoriei cu metateoria, de contribuție a unei epistemologii particulare la precizarea statutului unei științe, la circumscrierea obiectului său de cercetare.

Recunoscînd rolul unor precursori ca A. Espinas, E. Slucki, A. Bogdanov, G. Hostelet, Kotarbinski menționează motivele ce l-au determinat să întreprindă cercetări praxeologice: inexistența în ansamblul științelor a unei „discipline bine conturate și de sine stătătoare specializate în cercetarea condițiilor acțiunii maxim eficiente”, precum și existența unor „paradoxuri ale acțiunii eficiente”.

Activitatea practică, propozițiile praxeologice cuprinse în proverbe, maxime, în operele moralistilor, pedagogilor, teoreticienilor organizării muncii, economiștilor constituie, în concepția lui Kotarbinski, izvoarele praxeologiei. Ea trebuie să analizeze „în mod critic aceste afirmații necoapte cu scopul de a le aduce la forma matură din punct de vedere al formulării și motivării”, să extragă conținutul științific al acestor enunțuri, să-l prelucereze și verifice.

Kotarbinski analizează raportul dintre praxeologie și celelalte științe ale acțiunii, scoțînd în evidență caracterul general al celei dintîi, preocupate de găsirea condițiilor de raționalitate și eficiență ale acțiunii, de descoperirea legilor generale ale mecanismului acesteia. Praxeologiilor particulare le revine sarcina de a analiza modalitățile de manifestare a

acestor legi în domeniile specifice lor. Autorul subliniază că în perioadele de constituire a științelor predomină aspectul inductiv, pentru că în fazele de maturitate să se manifeste cel deductiv. Praxeologia utilizează rezultatele și generalizările parțiale ale altor științe ale acțiunii pentru construirea prin inducție a unor generalizări praxeologice. La un anumit stadiu al dezvoltării praxeologiei din sistemul generalizărilor sale se vor deduce unele teze specifice științelor particulare ale acțiunii.

Kotarbinski este preocupat de evidențierea naturii tezelor praxeologice și de caracterizarea modului lor de fundamentare. Tezele esențiale ale praxeologiei sînt anumite directive practice „care recomandă mijloacele corespunzătoare ca fiind cele care ne conduc la atingerea anumitor scopuri”, care cuprind indicații privind eficiența acțiunilor. Indicațiile praxeologice se întemeiază pe principiul cauzalității. Kotarbinski postulează, așadar, determinismul ca principiu explicativ fundamental. El utilizează acest principiu și în analiza elementelor acțiunii și a circuitului praxeologic. Grăitor în acest sens este modul în care sînt definite aceste noțiuni: „autorul unui eveniment este acela al cărui impuls intenționat este cauza evenimentului respectiv”, „opera este orice efect al unei cauze constînd într-un impuls voit, iar efectul este întotdeauna un eveniment oarecare”.

Kotarbinski sugerează necesitatea ca praxeologia și teoria actului să devină un sistem deductiv care ar consta în definirea modului de utilizare a termenilor acestor discipline prin axiomatizarea teoriei, „adoptarea unor termeni specifici nedefiniți, precizați doar prin accepția lor din axiome și definirea celorlalți prin raportarea la termenii specifici nedefiniți”. Ideea este destul de îndrăzneată, dar praxeologia este departe de acest ideal.

Kotarbinski subliniază că praxeologia, deși situată în categoria artelor practice, care sînt ansambluri, sisteme de indicații practice este confruntată, deopotrivă cu probleme aplica-

tive și teoretice, ea nu se poate „mulțumi să împrumute de la disciplinele strict teoretice afirmații privind interdependența dintre evenimente, ci trebuie... să descopere aceste interdependențe pe care urmează să se sprijine indicațiile practice”.

În partea analitico-descriptivă a tratatului sau teoria generală a actului sînt definiți termenii necesari pentru a elucidă esența și structura acțiunii, sînt analizate elementele acesteia și se încearcă o tipologizare a acțiunilor, fără a se avea în vedere valoarea lor praxiologică. Aceste studii sînt foarte importante deoarece cuprind sugestii generale privind posibilitatea de a se utiliza observațiile analitice pentru calificări și indicații elaborate prin prisma eficienței acțiunilor.

Partea cu caracter axiologic a Tratatului analizează formele de apreciere a acțiunilor, calitățile ce le pot fi atribuite din punctul de vedere al eficienței. Considerînd scopul de căpetenie al praxeologiei ca fiind „construirea și fundamentarea unor norme de eficiență”, Kotarbinski analizează valorile, calificativele praxeologice, încercînd chiar reducerea lor la cîteva calități fundamentale. Studiind criteriile de calificare praxeologică a actelor, metodelor, mijloacelor și produselor, el distinge: precizia, acuratețea produsului, economicitatea, simplitatea, siguranța, raționalitatea, stăruința, corectitudinea, caracterul creator. Autorul Tratatului analizează eficiența, ineficiența și antieficiența acțiunilor, definindu-le prin raportare la scopul acțiunii.

Partea normativă, cuprinzînd, de fapt, „scheletul praxeologic” se referă la regulile acțiunii eficiente strîns legate de noțiunile de economizare, pregătire, instrumentalizare și organizare. Kotarbinski construiește un sistem de recomandări, principii și contraindicații care permit evitarea unor efecte ce nu concordă cu cele intenționate și elaborează o tipologie a erorilor practice, evidențiînd cauzele ce le-au generat și stabilind unele indicații de prevenire a acestora. Toate aceste reguli urmăresc adaptarea cea mai adecvată a mijloacelor la scop, reducerea consumului de resurse pentru atinge-

rea acestuia, realizarea unor acțiuni raționale și eficiente.

Din examinarea comparativă a formelor de economizare a acțiunilor Kotarbinski deduce o serie de reguli praxeologice: minimizarea intervenției, supravegherea pură, crearea faptului împlinit, potențializarea, automatizarea, imanențizarea. Analizînd formele de pregătire a acțiunilor, el insistă, mai ales, asupra caracteristicilor unui plan bun: existența unui scop, economicitatea, operaționalitatea, unitatea, continuitatea, precizia, flexibilitatea, existența unui orizont temporal optim, fundamentarea cognitivă, raționalitatea.

Kotarbinski studiază nu numai actul simplu sau compus, ci și acțiunile colective, elaborînd „percepțiile de îmbunătățiri proprii acțiunilor compuse săvîrșite de mai mulți subiecți”. Preocupat de elaborarea recomandărilor praxeologice referitoare la acțiunile colective, el analizează cîteva probleme specifice acestora: caracteristicile planurii acțiunilor colective, conducerea, centralizarea și reorganizarea colectivelor. Autorul subliniază complexitatea acțiunilor colective la nivelul cărora apar: necesitatea ordonării activității desfășurate de subiecți diferiți, necesitatea unui sistem informațional și a unui sistem de principii de conducere.

Ca o scădere a lucrării am putea menționa abundența exemplurilor, de cele mai multe ori nu tocmai semnificative, la care recurge autorul. Acestea dau lucrării un caracter oarecum, stufos.

Prin acest tratat, Kotarbinski încearcă și în bună parte reușește, să elaboreze un organon, o metodologie generală a activității practice. Dar el nu epuizează problematica tuturor tipurilor de acțiune practică. Este posibilă și necesară elaborarea unor praxeologii particulare (și mai ales a praxeologiei politice marxiste) care să elaboreze instrumente algoritmice, modele de organizare și sistematizare a activităților practice vizînd eficiența acțiunilor specifice domeniului respectiv.

Raisa Radu

JACK GIBBS, *Sociological theory construction*, The Dryden Press Inc., Hinsdale, Illinois, 1972

Interesul tot mai mare acordat problemelor epistemologice ale sociologiei devine evident în literatura de specialitate. Apelul la „reconstrucția epistemologică” a științei răspunde unei necesități reale născute din noul stadiu de dezvoltare a cunoașterii. Măsura în care știința devine conștientă de valoarea autoju-

decării sale, de importanța reformulării sale conform exigențelor logice și epistemologice, această măsură constituie, evident, un indiciu revelator al maturității sale.

În stadiul său discursiv, neformalizat, sociologia își elaborează teoria fără o prezentare sistematică și sistematizată, în care să apară

clar setul de expresii fundamentale de la care se pornește și modul de derivare a celorlalte expresii. În acest caz, este greu de știut care este elementul de bază al unei teorii, de a cărei confirmare sau infirmare depinde întregul eșafodaj al construcției ulterioare.

Sociologia a depășit stadiul „copilăriei științei” (după expresia lui Mario Bunge). Sociologia se ocupă din ce în ce mai mult cu problema autoconstrucției sale ca știință coerentă, în care expresiile sale sînt structurate pe „straturi” cu valențe epistemologice diferite, logic corelate între ele, astfel încît să alcătuiască efectiv un sistem de explicație teoretică.

În aceste condiții, implicația filozofică a demersului cognitiv devine majoră, dezbaterile contemporane accentuînd marile confruntări de idei, reactivînd unele curente, aducînd în centrul actualității problema raportului dintre știință și filozofie. Poate mai mult decît în orice alt domeniu, în cel al metateoriei științei, neopozitivismul încearcă să pătrundă în corpul viu al cunoașterii și, totodată, în acest domeniu se evidențiază cel mai pregnant inconsistența și vulnerabilitatea sa față de logica procesului de cunoaștere și practica dezvoltării științei. Un exemplu în acest sens ni-l oferă cartea lui J. Gibbs, interesantă în multe aspecte particulare, dar incapabilă a rezolva scopul explicit pe care și-l pune: construcția unei teorii sociologice testabile.

Orientarea pozitivistă apare de la început prin modul general de a trata raportul dintre filozofie și sociologie. „Inspirați de noțiunea de unitate a științei, sociologii, în general, privesc spre filozofia științei căutînd sau evaluînd un mod de construcție a teoriei”. Prezentarea lucrare respinge această orientare, deoarece literatura filozofiei științei oferă foarte puțin în domeniul modurilor specifice ale construcției teoriei și nu există nici asigurarea că vreuna dintre scheme ar fi convenabilă pentru sociologie. Un mod de construcție a teoriei realizat de către un filozof al științei este probabil să fie atît de abstract încît oferă doar principii călăuzitoare foarte generale. În plus, o astfel de schemă nu este probabil să reflecte o legătură cu „condițiile de lucru” și problemele practice ale sociologiei” (p. 12).

Este adevărat, filozofia nu dă — și nici nu urmărește a da — „schema” construirii teoriei pe care oamenii de știință să o copieze pentru fiecare domeniu de cunoaștere, dar aceasta nu înseamnă că știința poate să-și elaboreze modelele specifice de construire a teoriei fără a face apel la filozofie. Problema însăși are implicate aspecte filozofice dintre cele mai majore, fapt rezultat și din poziția autorului. Merită reținută ideea după care sociologia nu poate copia, pur și simplu, o

schemă filozofică generală de construire a științei. Se știe că numeroși sociologi de renume au atras mai de mult atenția asupra necesității ca epistemologia să țină mai mult seama de specificul cunoașterii în domeniul social. Modul de construire a teoriei este specific fiecărei științe, iar la nivelul mai general apar deosebiri fundamentale între tipul specific științelor naturii față de cel al științelor sociale. O epistemologie care să reflecte particularitățile demersului cognitiv asupra realității sociale (și chiar pentru fiecare știință socială) constituie o cerință asupra căreia nu mai trebuie să insistăm. Dar — și aici ni se pare că apare eroarea autorului — această cerință nu înseamnă (și nu poate să însemne) că științele pot renunța la filozofie, că pot rezolva problema metateoretică a construcției lor fără aportul filozofiei. Epistemologia rămîne (și n-ar putea fi altfel) un domeniu al filozofiei. Construcția teoriei — așa cum rezultă și din încercarea lui Gibbs — implică concepte, principii, raționamente de ordin filozofic, aparenta încercare de renunțare la acestea nînsemnînd altceva decît îmbrățișarea unei filozofii pozitivistice. Reflectarea „condițiilor de lucru” și a „problemelor practice” ale sociologiei în elaborarea teoriei acestei discipline nu înseamnă lipsa unei abordări filozofice. Filozofia poate și trebuie să reflecte aceste aspecte specifice, demersul (în lumina acestor aspecte) rămîne de natură filozofică. Preocuparea directă a unor sociologii față de problema construcției teoriei nu înseamnă că omite abordarea filozofică a problemei. Filozofia constituie un mod specific de cunoaștere și ea este prezentată în orice proces de elaborare a teoriei.

În elaborarea principiilor de construire a teoriei, Gibbs pornește de la principiul observabilității care — exprimînd o filozofie de factură pozitivistă — îl duce direct la excluderea cauzalității din sistemul de elaborare a expresiilor teoretice. „Pînă nu se dovedește că poate fi observată cauzalitatea, pînă atunci orice teoremă „cauzală” trebuie reformulată astfel încît termenul relațional să desemneze un tip particular de conjuncție spațio-temporală, iar această translație determină toate problemele și concluziile considerate...” (p. 196).

Lipsită de principiul cauzalității, al determinismului în general, construirea teoriei sociologice devine incapabilă a formula argumente științifice privind modalitățile de derivare și testare a expresiilor teoretice. Sociologia, ca știință ce-și elaborează corpul său de expresii prin generalizarea datelor cercetărilor concrete, este elaborată în mare măsură pe baza unor raționamente inductive. Inducția generalizatoare face posibilă trecerea de la datele culese la cunoașterea raporturilor universale și necesare. „Saltul” inducției

asigură trecerea în domeniul teoriilor științifice. Viziunea pozitivistă asupra activității de cercetare duce pe autor la negarea oricărei baze de generalizare abstractă, capabilă a dezbătui legăturile universale. „Nici o procedură de eșantionare nu poate rezolva dilema inducției. Mai precis, dacă un test este bazat pe un eșantion, nici un „test de semnificație” sau noțiune corelată nu poate justifica o generalizare dincolo de universul din care a fost extras eșantionul, oricare ar fi fost procedura. Aceasta ar putea fi realizată doar dacă ar exista posibilitatea de a extrage un eșantion aleatoriu sau reprezentativ dintr-un univers infinit, iar această posibilitate este exclusă” (p. 246). În aceste condiții, expresiile încetează de a formula legături universale și necesare, fapt ce deschide calea convenționalismului pragmatic.

Ajunși în acest punct al discuției, se naște întrebarea firească și crucială: care este, în fond, scopul construirii formale a teoriei sociologice, a elaborării unui sistem de expresii reciproc corelate și derivate în mod logic și epistemologic? Din punctul nostru de vedere, acest scop ar consta în mărirea puterii explicative a sociologiei, în scopul creșterii capacității sale de a interveni activ în procesul transformării vieții sociale. După autor, scopul construcției formale a teoriei sociologice constă în crearea unei teorii testabile (p. 167), ceea ce limitează mult atât acest scop cât și valențele reale ale teoriei. Dar chiar din această perspectivă limitată, pozitivismul se dovedește incapabil a conduce demersul științific spre soluții cât de cât consistente și pertinente, căci Gibbs ajunge la concluzia că orice testare este generatoare de incertitudine. O teorie nu poate fi niciodată verificată sau falsificată, adevărul neputând fi cunoscut niciodată. Se va putea spune doar că o expresie (sau o teorie în general) este „probabil” falsă sau adevărată. „Incetudinea este atât de inevitabilă încât o teorie sau o expresie intrinsec componentă poate fi acceptată sau respinsă doar cu titlu de încercare (tentatively) . . . Dacă un teoretician acceptă cu titlu de încercare o teorie, el are în vedere doar voința sa de a continua testările” (p. 326). Ca urmare a așa-zisei „dileme a inducției”, incertitudinea este inevitabilă și o teorie nu poate fi niciodată verificată” (p. 386).

Ce rămâne, în acest caz, din toată problematica construcției teoriei sociologice? Evident, dacă derivările expresiilor nu au la bază relațiile necesare obiective, deci dependența necesară epistemică, toată construcția capătă o structură convențională, utilitaristă. Tipic filozofiei pozitiviste, declarând ca neconcluzive discuțiile dintre materialism („realism”) și idealism cu privire la fundamentul ontic al axiomelor și postulatelor, autorul introduce

ca principiu suprem evaluarea utilitară a expresiilor. „Există doar un singur considerent în evaluarea unui termen sau unei expresii și acesta este utilitatea sa. Dacă în opinia unui teoretician un termen particular sau o expresie particulară sînt necesare pentru a construi o teorie, aceasta este singura justificare necesară” (p. 378). Evident, un asemenea punct de vedere nu constituie o bază în conducerea muncii sociologului de construire a unei teorii coerente, cu expresii bine corelate, derivate și testabile.

Este adevărat, Gibbs se detașează de operaționalism, față de care omite o serie de critici demne de a fi luate în considerație. Epurarea termenilor „neobservabili” din corpul științei este considerată, pe drept, ca ducînd direct la sărăcirea vocabularului sociologic și la construcția unei teorii sterile. Acceptarea termenilor așa-zis „teoretici”, „neobservabili” rămîne în opinia lui Gibbs, o condiție a construcției teoretice. Cu toate acestea, Gibbs nu iese din limitele fundamentale ale pozitivismului, limite anterior prezentate. Cadrul filozofic mărginit își pune amprenta inevitabil pe modul în care el consideră și unele aspecte particulare ale construcției formalizate a teoriei sociologice.

De la început, Gibbs goleşte teoria sociologică propriu-zisă de tot ce nu reprezintă aserțiuni empirice: „Se deosebesc două diviziuni majore ale teoriei: 1. partea intrinsecă cuprinde expresii sub forma aserțiunilor empirice, iar 2. ceea ce rămîne, partea extrinsecă, definește termenii părții intrinseci. Distincția servește două scopuri. Primul, relațiile logice sînt mai evidente cînd expresiile intrinseci nu sînt amestecate cu definițiile; și, în al doilea rînd, separarea celor două părți subliniază diferența dintre expresiile analitice și sintetice” (p. 111).

Despărțirea expresiilor în analitice și sintetice — trăsătură de bază a pozitivismului — sărăcește sensul științei sociologice ca disciplină menită să dea o explicație veridică realității sociale. Conform pozitivismului, Gibbs socotește și el că doar aserțiunile sintetice (cu un conținut empiric) pot fi testate. Definițiile sînt, după el, expresii analitice și deci netestabile (p. 5) „. . . o expresie este o aserțiune empirică dacă nu este adevărată sau falsă prin definiție” (p. 16). Este adevărat, întreaga construcție a teoriei sociologice se bazează pe generalizarea datelor legate de realitatea socială investigată, iar o teorie științifică sociologică nu poate fi înțelesă fără posibilitatea de a o supune unor testări multiple, iar legătura sociologiei cu realitatea socială nu poate constitui un argument de reducere a teoriei propriu-zise la aserțiunile empirice. Numeroși filozofi și sociologi — chiar dintre

cei care nu îmbrățișează concepția materialist-dialectică — au arătat imposibilitatea argumentării logice și epistemologice a distincției dintre așa-zisele adevăruri analitice și sintetice.

Orice demers sociologic se bazează pe precizarea sensului conceptelor, ceea ce impune definirea lor clară și precisă. Dacă definițiile ar reprezenta (după imaginea dată de Gibbs) adevăruri analitice cuprinse în partea extrinsecă a teoriei, toată construcția sociologică s-ar vedea ruptă de realitatea socială. În fapt, definițiile exprimă în modul cel mai sintetic rezultatul cunoașterii fenomenelor concrete studiate. Ele sînt adevărate în măsura în care dau o oglindire corectă obiectelor și fenomenelor exprimate de conceptele definite. Definițiile se supun și ele testărilor directe sau indirecte, se dezvoltă în procesul cunoașterii, generalizează această cunoaștere.

Ceea ce se cuvine a fi evidențiat se referă la existența diferitelor nivele de generalizare, de elaborare a adevărului în raport cu fenomenul concret nemijlocit. De aceea, există și modalități diferite de testare, de la testările directe spre cele mediate prin alte adevăruri și principii verificate, dar aceasta nu are nimic comun cu afirmarea existenței adevărilor sintetice sau analitice.

Reducînd partea intrinsecă a sociologiei la aserțiunile empirice, adică la cele bazate pe fapte, Gibbs intră într-o nouă problemă nerăzolvabilă din perspectiva pozitivă: ce este un fapt? „În concordanță cu o concepție comună, un test reprezintă doar o problemă a determinării consistenței sau inconsistenței teoriei cu „faptele”. Concepția exprimă o supra-simplificare, prin aceea că sînt ignorate mai multe probleme cruciale. Ce este un fapt? Cum este determinată relevanța unui fapt particular? Cine ia decizia cu privire la relevanță?

Cum este determinată consistența unui fapt relevant și a teoriei? Cine face această determinare? În ce sens (dacă există vreunul) există dubii asupra faptelor?” (p. 141). Nu putem să nu recunoaștem că asemenea întrebări au o importanță fundamentală în constituirea teoriei sociologice, dar tocmai acest considerent impune o exigență deosebită față de răspunsurile date. Făcînd faptele dependente de o teorie, Gibbs ajunge să nege valoarea ontică și epistemică a faptelor. „... faptele nu există independent de teorie; extinzînd argumentul, se poate spune că unele teorii creează faptele, în special cînd un teoretician specifică o formulă nouă. Dacă cineva recunoaște că formula și valorile calculate prin aplicarea sa sînt „fapte”, atunci în ce sens acestea există independent de teorie? Cu certitudine, ele nu există independent de teorie!” (p. 286).

Iată cum, deși punctul de plecare a încercării lui Gibbs consta în elaborarea principiilor de construire formală a teoriei sociologice care să asigure testabilitatea sa, el ajunge, în final, la exprimarea directă a incapacității unei asemenea performanțe. „Testele nu sînt bazate pe fapte, în sensul unei experiențe neîndoelnice, ci, mai curînd, pe aserțiuni. Astfel, aserțiunile însele sînt subiect de discuție și, de aceea, este o eroare a spune că un test probează faptul că teoria este consistentă cu realitatea, corespunde cu faptele sau că este validă” (p. 286).

Scurta prezentare a unor aspecte evidențiind sterilitatea abordării pozitivistice a construcției teoriei sociologice scoate, încă odată, în relief actualitatea dezbaterilor teoretice ale sociologiei, necesitatea abordării, de pe pozițiile filozofiei marxiste a problematicii elaborării sociologiei.

O. Hoffman

Sémiologie de la representation (Theatre, television, bande dessinée), Ed. Complexe, Bruxelles, 1975

Volumul *Sémiologie de la representation* este o culegere de studii care realizează o trecere în revistă a parametrilor folosiți în cercetările semiologice specializate pe diverse domenii: teatru, televiziune, bandă desenată. Studiile cuprinse în volum, conturează stadiul actual al cercetărilor semiologice și prilejuiesc confruntarea unor căi teoretice diferite precum și a unor abordări metodologice diferențiate.

Cercetările ce au condus la rezultatele sintetizate de volum beneficiază de cunoștințe de matematică, economie politică, psihologie, sociologie, teoria comunicării. Ele se impun în primul rînd prin această deschidere interdisci-

plinară, oricărui cercetător din domeniul științelor sociale.

Partea I a prezentului volum stringe sub titlul *Reprezentare și teatralitate* o serie de studii consacrate semiologiei teatrului. Astfel, studiul lui Jean Alter *O matematică în teatru* este un model semiotic matematizat, aplicat la piesa lui S. Beckett *En attendant Godot*.

Studiile lui A. Helbo *Codul teatral* și a lui U. Eco *Parametri ai semiologiei teatrale* cuprind elemente generale de semiotică dar prezintă și un deosebit de accentuat caracter de tehnică semiotică aplicată.

Pentru relevarea specificității reprezentării teatrale, un deosebit interes prezintă studiul profesorului român Solomon Marcus, preocupat de mulți ani de conturarea unei metodologii care să apropie studiul științelor sociale de acela din științele exacte. După ce în volumul *Poetica matematică* (București, Edit. Academiei, 1970) și în revistele de specialitate autorul a elaborat un model de analiză semiotică a teatrului care presupune utilizarea unui aparat logistico-matematic, în acest volum, într-un studiu intitulat *Strategia personajelor dramatice* întreprinde o analiză a statutului personajului dramatic. Sunt puse în discuție criteriile de definire a personajului dramatic după ce se discută asupra pertinentei acestora și asupra valorii lor operatorii în raport cu piese de teatru ce aparțin unor genuri și unor structuri dramatice diferite.

Partea a 2-a a prezentei culegeri cuprinde câteva studii în care abordarea semiotică a reprezentării (adică a textului de teatru, televiziune și bandă desenată), intersectează cu teoria comunicării. Se deschide în acest fel posibilitatea studiului limbajelor de comunicare în general, a limbajelor comunicării de masă în particular cu mijloace lingvistice, care permit o abordare riguroasă, exactă într-un domeniu abordat până în prezent doar cu mijloacele științelor sociale.

Comunicarea prin mass-media ca un contact între comunicator și comunicant, mediat de mijloace tehnice (de prelucrare, de difuzare, de receptare) poate fi cercetată deopotrivă din perspectiva teoriei informației ca și a teoriei lingvistice. Teoria informației abordează relația emițător-receptor ca o punere în formă, ca o codare a mesajului într-un sens orientat de emițător; teoria informațională a percepției analizează structura mesajului, structura procesului de difuzare și de percepere a mesajului. Teoria lingvistică în comunicare implică cercetarea codificării mesajului prin limbă, codificare care are un caracter relativ arbitrar, întrucât implică raportarea la norme obiective într-o măsură mai redusă, dar o raportare puternică la subiectivitatea individului. Această subiectivitate poate fi pusă în evidență atât la nivelul emițătorului — în transcrierea mesajului pentru difuzare, cât și la nivelul receptorului — în transpunerea mesajului perceput într-o gnosinformație sau o informație preponderent estetică.

Se știe că codurile utilizate de limbajele comunicării de masă sînt mai ales de tip

analogic, ceea ce permite o comunicare cu o semantică bogată dar cu o sintaxă de o mai mică precizie.

În contextul teoretic schițat mai sus pot fi înscrise studiile „Teatru mediere, propagandă” semnat de André Helbo și cel al lui P. Fresnault-Deruelle intitulat „Spațiul interpersonal în comicsuri”; ele apelează la teoria comunicării, la teoria informației și la teoria lingvistică.

Un interesant studiu semnează René Berger, care propune un model sociologic al comunicării de masă.

Pornind de la analogia între monedă și televiziune, autorul face apel la analogia dintre dimensiunea economică și cea „mass-mediativă” a societății.

Pornind de la dificultățile de ordin teoretic și metodologic pe care le prezintă cercetarea comunicării de masă, Pierre Schaeffer într-un studiu intitulat „Reprezentare și comunicare” încearcă să elaboreze un model al comunicării de masă. Sesizînd dificultățile în abordarea unui fenomen atât de complex, autorul recomandă o abordare interdisciplinară: anume cercetarea psihologică, economică și sociologică a receptorului și cercetarea logică, semiologică și fenomenologică a expresiei (a mesajului). Îmbinarea celor două planuri apare posibilă prin cercetarea limbajelor comunicării de masă în perspectiva funcției lor sociale. Autorul face de asemenea o serie de propuneri în legătură cu un viitor program de cercetare a comunicării de masă.

★

Fie că prezintă modele teoretice noi, propune parametrii noi sau programe originale de cercetare, studiile cuprinse în această culegere fac dovada unor perspective novatoare și originale, atât din punct de vedere epistemologic, cât și din acela metodologic.

Volumul „Sémiologie de la représentation” impune atenției o problemă nouă și soluții metodologice interdisciplinare.

Pentru cercetătorul în științe sociale, studiile prezentate constituie un punct de plecare și un îndemn, cu atât mai mult cu cât ele ilustrează și confruntarea actuală a unor direcții în teoria și metodologia științelor sociale.

Gina Stoiciu

CYPRUS REVIEWED, Edited by Michael A. Attalides, Nicosia, Cyprus, 1977

Așezată la o importantă confluență geografică, insula Cipru a suscitat din cele mai vechi timpuri interesele puterniceilor state vecine, fiind pe rînd sub stăpînirea Egiptului faraonic, a fenicienilor, a imperiului lui Alexandru Macedon, Imperiului roman, a cruciaților, republicilor maritime Veneția și Genova, după care a devenit pașalic turcesc și din 1867 colonie engleză pînă în 1960 cînd sub presiunea luptei eroice a poporului cipriot a devenit republică independentă, membră a Commonwealth-ului britanic.

Desigur că după o istorie atît de frîm-tată, actul proclamării independenței, consfințit prin tratatele de la Londra și Zürich, a însemnat sfîrșitul unei lungi perioade de dominație străină, a deschis calea unor puternice transformări în societatea cipriotă. Perioada de calm și liniște politică nu a durat însă prea mult, fiind treptat înlocuită cu o stare de tensiune între membrii celor două comunități, stare de tensiune alimentată și de cercuri străine, ulterior apărînd ceea ce toată lumea cunoaște la ora actuală drept problema cipriotă.

Problema care a luat adesea forme dintre cele mai acute, culminînd în cîteva rînduri cu conflicte armate, cum a fost cazul în 1963-1964, 1967 și în vara anului 1974, ultimul dintre aceste conflicte producînd efecte dintre cele mai grave, cu largi implicații și efecte practic incalculabile. Iată de ce problema cipriotă prezintă în zilele noastre o importanță deosebită, necesitînd o rezolvare justă și cît mai grabnică, în scopul lichidării unui important focar de tensiune al lumii contemporane.

În acest context, volumul *Cyprus reviewed* încearcă, și în mare măsură reușește, să facă o prezentare foarte la zi a actualității cipriote în lumina evenimentelor din vara anului 1974 și a consecințelor sale pe diverse planuri.

De fapt, lucrarea de față este rezultatul unei sesiuni asupra problemei cipriote, sesiune ținută la Nicosia anul trecut între 3-6 iunie și organizată de către „Jus Cypri Association” și „Coordinating Committee of Scientific and Cultural Organisations”, organisme create după 1974.

Ceea ce ni se relevă de la începutul lecturii este o aparentă lipsă de omogenitate datorată, pe de o parte, de aspectele concrete extrem de diverse abordate de fiecare dintre autori, iar pe de altă parte de însăși viziunea diferită pe care aceștia o au față de problema privită în ansamblul ei.

Și cu toate acestea, oarecum din subtextul cărții se desprinde ideea centrală de care depinde unitatea și integralitatea volumului, idee care face ca aceste studii să fie publicate împreună sub un singur titlu: dorința comună a tuturor autorilor ce se manifestă în grija față de realitatea politică care este statul cipriot, sublinierea necesității găsirii unei soluții rapide așezată pe baze trainice, a problemei cipriote.

Acest fapt determină ca studiile și articolele din volum să depășească aparența de eterogenitate și să devină ceea ce sînt în realitate, adică o prezentare extrem de diversă și nuanțată. Mai mult decît atît, se preîntîmînă în acest fel tendința de unilateralitate ce amenință de regulă orice lucrare de acest gen. Iar cîștigul, pentru cititor, este mărît atît de diversitatea unghiurilor din care este abordată problema, cît și de ceea ce am putea numi poziția nuanțată pe care se situează fiecare dintre autorii studiilor.

Ca introducere ni se prezintă o emoționantă relatare referitoare la destinul populației unui stat situat în zona ocupată după august 1974 de către trupele turcești. Ilustrîndu-se printr-un exemplu cu valoare de generalitate, se atinge indirect o problemă extrem de spinoasă, care la aproape 3 ani de la apariție nu a fost încă soluționată, problema refugiaților. Iar problema se impune atenției cu deosebită acuitate deoarece amploarea fenomenului a atins culmi de nebănuît. Astfel, dintr-o populație de aproximativ 750 000 locuitori, peste 200 000 s-au refugiat. Dacă adăugăm la aceasta dimensiunile noi pe care le-a luat noțiunea că atare, faptul că o bună parte dintre aceștia au rămas pur și simplu pe drumuri, ni se relevă situația în toată amploarea ei, înțelegem de ce i se acordă o deosebită importanță mergînd pînă la votarea unei rezoluții de către Adunarea Generală a O.N.U., sau acordarea unor ajutoare Republicii Cipru de către diverse state printre care și țara noastră.

Continuînd cu prezentarea situației interne, volumul ne introduce, prin intermediul unui interesant studiu, în problematica raportului etnic. Se conturează, în acest fel, faptul că esența problemei cipriote este politică și nu religioasă, remarcîndu-se cu exactitate că „Religia devine un pretext de conflict doar atunci cînd este manipulată politic către un asemenea țel. Chiar și atunci... nu este

altceva decât o acoperire pentru acele forțe ce tind să submineze un *modus vivendi* obținut de populație. Cu alte cuvinte, starea conflictuală existentă nu apare ca ceva de la sine înțeles și inerent unei anumite situații de fapt, ci ea este alimentată de interese politice. Un puternic argument, în acest sens, îl constituie coexistența îndelungată a celor două comunități pe același teritoriu. De fapt, conflictul ca atare există între cele două comunități (ca entități politice) și mai puțin între indivizi (concreți) greci și turci. Deci poziția individului este dependentă în mod direct de poziția pe care o adoptă comunitatea din care face parte. Pe de altă parte, analiza conflictului etnic conduce la ideea că, în afară de factorul mai sus menționat, el este alimentat și de influențe din afară. Nu trebuie uitat în acest context rolul pe care îl au cele două state garante (Grecia și Turcia) în formarea și propagarea naționalismului, în teoretizarea sa. Organizații cum ar fi Eoka B (susținută de guvernul militar al „coloneilor”) au agravat o situație ce era deja încordată, declanșând o reacție în lanț ce s-a răsfrint în primul rând, asupra populației pașnice. Abordarea problemei se lărgeste în acest fel dintr-o mai largă perspectivă ce cuprinde importantul aspect al raportului dintre cele două comunități și Grecia, respectiv Turcia. Raporturi complexe, de o surprinzătoare dinamică, ele au influențat în repetate rânduri situația politică cipriotă atât în ce privește relațiile inter-comunitare, cât și în interiorul fiecăreia dintre comunități, în special în cadrul comunității greco-cipriote.

Făcându-se în acest fel trecerea spre dimensiunea internațională a problemei cipriote, se trece la analiza situației internaționale din zonă. Și este ușor de remarcat că, odată cu dobândirea independenței în 1960, dominația britanică a luat alte forme manifestate, între altele, prin menținerea unor baze militare pe insulă. Adăugând la acest proces, ce s-a desfășurat gradual, interesul crescând al Statelor Unite pentru poziția strategică a Ciprului dar și considerente ce țin de practici specifice ale N.A.T.O., avem un tablou destul de elocvent al dimensiunii internaționale a problemei cipriote. Pentru acest motiv în volumul de față se acordă o deosebită importanță poziției Statelor Unite în conflictul inter-comunitar. Prezentarea este surprinzător de detaliată, se au în vedere elemente ce țin de politica Statelor Unite încă din perioada anilor '50 și bine înțeles o trecere în revistă a principalelor faze ale acestei politici. Locul principal îl deține, cum era și de așteptat, prezentarea acestei poziții în lumina și prin

prisma evenimentelor din vara anului 1974. Ar fi totuși de observat că, printr-o asemenea prezentare exhaustivă, dar cu tendințe de unilateralitate, se sărăcește în conținut dimensiunea internațională a problemei cipriote. Pentru că, cu toată influența pe care a avut-o politica nord-americană, influență mai mult mediată decât directă, un rol esențial l-au avut și îl au, statele direct interesate Grecia și Turcia. Acestea și-au manifestat influența adeseori chiar în moduri prea directe, un convingător exemplu fiind furnizat de ambele state în 1974. Desigur că opinia mai sus enunțată nu este împărtășită întru totul de părțile interesate în conflict, dar suficiente elemente de fapt o confirmă.

Ultimul capitol al volumului, intitulat foarte sugestiv *Viitorul*, este poate cel mai interesant, fiind o sinteză cu largi deschideri a ceea ce s-a prezentat anterior. Prospectiva asupra viitorului problemei cipriote, soluțiile ce se propun pentru rezolvarea ei sînt mai grabnică, constituie însuși scopul final al întregului volum. Trebuie remarcat faptul că perspectiva nu este privită cu prea mult optimism. Se pare că cele mai mari speranțe sînt puse în acțiunea unor foruri internaționale cum este Organizația Națiunilor Unite, chemate să își aducă o largă contribuție la soluționarea conflictului inter-comunitar. Acțiuni de acest gen au fost făcute de O.N.U. încă de la declanșarea conflictului, putîndu-se cita: existența pe insulă a unui reprezentant special al Secretarului General, a unor trupe de menținere a păcii, rezoluțiile Adunării Generale, etc. Cu toate acestea, organizația în sine, prin însuși caracterul său inter-statal nu poate oferi decât cadrul general în care să se acționeze, în conformitate cu principiile dreptului internațional, pentru rezolvarea problemei cipriote. Deși pînă în prezent au fost votate mai multe rezoluții de către Adunarea Generală, acestea, neposedînd forța juridică a unui tratat și avînd un caracter de generalitate destul de larg, nu au dus la rezolvarea conflictului.

Soluționarea problemei cipriote depinde însă în primul rând de însăși poziția pe care o au cele două comunități. Dialogul direct al acestora, bazat pe încredere și respect reciproc, pe dorința comună de a se ajunge la o soluție pașnică și durabilă, constituie modalitatea cea mai sigură de rezolvare. În acest context, statele direct interesate, în special Grecia și Turcia, trebuie să respecte integri-

tatea și independența Republicii Cipru, să se abțină de la încălcarea suveranității acesteia. Numai atunci când asupra problemei cipriote se vor pronunța ciprioții înșiși, fără interferențe și presiuni din afară, în conformitate cu principiile și normele dreptului internațional, se va putea lichida acest focar de tensiune și încordare al lumii noastre contemporane.

Pentru a conchide, putem afirma fără nici o exagerare că lectura volumului *Cyprus Reviewed* ne alcătuiește o imagine clară

asupra conflictului inter-comunitar, dovedindu-și astfel utilitatea. Ea ne introduce, prin intermediul studiilor ce alcătuiesc lucrarea, într-o acută problemă a vieții internaționale. Meritul deosebit al cărții în ansamblul ei îl constituie fără îndoială, pentru cititorul român, aria extrem de largă a tematicii abordate, bogăția de date pe care o cuprinde, dar și finețea analizelor realizate de către autori.

Viorel Anghel